

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Právnická fakulta

Katedra trestního práva

Účinnost trestního řízení a úprava přípravného řízení

Diplomová práce

Bc. Ljuba Marková

Vedoucí diplomové práce:

doc. JUDr. Mgr. Jiří Herczeg, Ph.D.

Praha leden 2014

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Ljuba Marková

Děkuji vedoucímu mé diplomové práce doc. JUDr. Mgr. Jiřímu Herczegovi,
Ph.D. za cenné rady a připomínky.

1.	Obsah.....	0
2.	Úvod.....	2
3.	Trestní řízení.....	3
3.1	Pojem, předmět a účel trestního řízení	3
3.2	Stručný vývoj trestního řízení v českých zemích.....	7
3.3	Právní úprava trestního řízení	11
3.4	Stádia trestního řízení	14
4.	Zásady trestního řízení	16
4.1	Pojem a význam zásad trestního řízení.....	16
4.2	Zásada stíhání jen ze zákonných důvodů.....	18
4.3	Zásada spolupráce se zájmovými sdruženími občanů.....	18
4.4	Zásada zajištění práva na obhajobu	20
4.5	Zásada oficiality	22
4.6	Zásada legality.....	23
4.7	Zásada obžalovací	24
4.8	Zásada veřejnosti.....	25
4.9	Zásada vyhledávací.....	27
4.10	Zásada bezprostřednosti a ústnosti	28
4.11	Zásada presumpce nevinny	29
4.12	Zásada volného hodnocení důkazů.....	30
4.13	Zásada materiální pravdy	31
4.14	Zásada rychlosti.....	31
4.15	Zásada zdrženlivosti	32
4.16	Zásada zajištění práv poškozeného.....	33
5.	Přípravné řízení.....	34
5.1	Vymezení přípravného řízení.....	34
5.2	Účel přípravného řízení	34
5.3	Úseky přípravného řízení.....	34
5.4	Formy přípravného řízení	35
6.	Některé instituty přípravného řízení a jejich vliv na účinnost trestního řízení	37

6.1	Vazba	37
6.2	Odklony.....	39
7.	Závěr.....	42
8.	Seznam zkratek	43
9.	Seznam použité literatury a pramenů	44
9.1	Knihy	44
9.2	Články a příspěvky	45
9.3	Elektronické zdroje.....	45
10.	Anotace v anglickém jazyce	47
11.	Anotace v českém jazyce.....	48
12.	Klíčová slova	49

2. Úvod

Autorka se ve své práci zaměřila na otázky trestního práva procesního, které se mohou zdát zcela teoretickými, avšak které mají výrazný dopad do praxe. Meritem této práce jsou základní zásady trestního řízení, a to obecným otázkám i konkrétně jednotlivým zásadám upraveným v trestním řádu. Pozornost je věnována také jejich vlivu na dosažení účelu trestního řízení. Práce se dále zabývá některými instituty trestního řízení, které se sice neuplatňují výlučně v přípravném řízení, avšak jsou významnými instituty přípravného řízení. V případě odklonů je přípravné řízení vymezeno jako jejich těžiště¹ a v případě vazby se vzhledem k legislativně zakotveným vazebním důvodům vazba ukládá zejména v přípravném řízení na návrh státního zástupce. Autorka se snažila v případě těchto vybraných procesních úkonů zhodnotit jejich vliv na dosažení účelu trestního řízení. Více se však ve své práci věnovala základním zásadám trestního řízení, na kterých je celý trestní proces vybudován a se kterými je nutno poměřovat každý procesní prostředek, který má být v průběhu řízení uplatněn. Celá práce je pak zaměřena pouze na obecné trestní řízení bez zpracování zvláštností typických pro trestní řízení vedená proti právnickým osobám a mladistvým upravená příslušnými zákony, které jsou v poměru speciality k trestnímu řádu. V práci jsou rovněž stručně zpracovány obecné otázky trestního a přípravného řízení (pojem, význam, stádia a u trestního řízení i velmi stručný historický exkurz zaměřený na české země). Práce je zpracována podle stavu ke dni 3. 1. 2014.

¹ Palovský, Tomáš. Odklony v trestním řízení ve středoevropské srovnávací perspektivě (Polsko, Slovensko, Česká republika, Rakousko). *Státní zastupitelství*. 2011. roč. 9, č. 4, s. 19

3. Trestní řízení

3.1 Pojem, předmět a účel trestního řízení

„Trestní řízení je zákonem upravený postup orgánů činných v trestním řízení, případně i jiných osob zúčastněných na trestním řízení, jehož úkolem je náležitě zjistit, zda byl trestný čin spáchán, a je-li tomu tak, zjistit jeho pachatele a uložit mu podle zákona trest nebo ochranné opatření, učiněné rozhodnutí vykonat, popřípadě jeho výkon zařídit, dále působit k upevnování zákonitosti, k předcházení a zamezování trestné činnosti a k výchově občanů.“² Trestní řízení je tedy jedinou legální reakcí na trestný čin a tato reakce je plně svěřena státem do rukou orgánů činných v trestním řízení, které postupují z úřední povinnosti. Těmito orgány jsou soud, státní zástupce a policejní orgán (§12 odst. 1 TŘ).

Trestní řízení se uskutečňuje prostřednictvím tzv. trestněprocesních vztahů. Trestněprocesní vztah je právní vztah vznikající mezi subjekty, jehož obsahem jsou vzájemná práva a povinnosti. V případě základního trestněprocesního vztahu jsou těmito subjekty, tedy nositeli práv a povinností, orgány činné v trestním řízení na straně jedné a osoba, proti které se trestní řízení vede na straně druhé. Práva a povinnosti, které jsou obsahem základního trestně procesního vztahu, lze shrnout v povinnost orgánů činných v trestním řízení provádět trestní řízení a užít proti osobě, proti které se trestní řízení vede, všech zákonných opatření nutných k dosažení účelu trestního řízení. S těmito právy a povinnostmi orgánů činných v trestním řízení korelují práva a povinnosti osoby, proti které se trestní řízení vede. Těmito právy a povinnostmi jsou zejména povinnost podrobit se trestnímu řízení, právo, aby toto trestní řízení a opatření při něm užitá byla prováděna zákonným způsobem a právo užít veškeré zákonem umožněné způsoby obhajoby. Základní trestněprocesní vztah vzniká zahájením trestního stíhání. Základní trestněprocesní vztah však není jediným trestněprocesním vztahem, který během trestního řízení vzniká. V průběhu trestního řízení vznikají také právní vztahy mezi orgány činnými v trestním řízení a osobami zúčastněnými na trestním řízení i mezi orgány činnými v trestním řízení navzájem. Tyto trestněprávní vztahy se od základního trestněprocesního vztahu odlišují tím, že nemusí mezi příslušnými subjekty vzniknout v každém

² JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Leges, 2011, s. 17. ISBN 978-80-87212-92-9.

trestním řízení. Trestněprocesní vztah je nutno odlišovat od trestněprávního vztahu, který vzniká mezi státem na jedné straně a pachatelem na druhé straně. Z rozdílného označení subjektů těchto vztahů jasně vyplývá, že trestní řízení nemusí být vždy vedeno proti pachateli trestného činu. Neoprávněné stíhání a možnost justičního omylu, která je v případě trestního řízení o to fatálnější, že vede případně i k neoprávněnému věznění, je také důvodem, proč práva osoby proti které se trestní řízení vede, jsou daleko širší a podrobněji zákonem upravená.

Předmětem trestního řízení je určitý skutek, o kterém musí orgány činné v trestním řízení rozhodnout. V souvislosti s tímto skutkem orgány činné v trestním řízení řeší otázky, zda se tento skutek skutečně stal a zda je trestným činem, kdo jej spáchal a jaký trest či ochranné opatření lze za něj uložit (předmět trestního řízení v užším smyslu). Tyto otázky jsou otázkami meritorními a rozhodnutí o nich je rozhodnutím ve věci samé, které zakládá překážku rozhodnuté věci (*res iudicata*). Širší vymezení předmětu trestního řízení zahrnuje i otázky nároku poškozeného na náhradu škody a okolností, které vedly k trestné činnosti, nebo ji umožnily.

Literatura uvádí, že hlavním a nejvladnějším účelem trestního práva procesního a trestního řízení je zajistit realizaci trestního práva hmotného.³ Trestní právo hmotné je právní odvětví, které mj. stanoví, co je trestným činem a jaké sankce lze za jeho spáchání uložit a trestní řízení jej tedy realizuje tím, že stanoví formální postup, pomocí kterého lze určit, jestli konkrétní skutek je trestným činem a jak a komu za něj uložit sankci. Tím je vyjádřen i další účel trestního řízení, kterým je náležitě zjistit pachatele trestných činů a spravedlivě je potrestat. Důležitost tohoto úkolu trestního řízení demonstruje i fakt, že je výslovně uveden v ustanovení § 1 odst. 1 TŘ a je dovozován i judikaturou např. v rozhodnutí IV. ÚS 16/02, které nalézá: *Účel trestního řízení, jímž je sice nade vší pochybnost především snaha náležitě zjistit trestné činy a podle zákona jejich pachatele spravedlivě potrestat,*

Účelem trestního řízení je rovněž tzv. spravedlivý proces. Tento účel nevyplývá přímo ze zákona, ale je vyvozen doktrínou i judikaturou. „Fair“ proces jako účel trestního řízení konstatoval Ústavní soud ve svém nálezu Pl. ÚS 4/94 v normativní větě, ve které uvádí: *„Účelem trestního řízení není jenom spravedlivé potrestání pachatele, je*

³ např. MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo procesní*. 3.vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 11. ISBN 978-80-7179-572-8

jím rovněž „fair“ proces. Existence řádného procesu je nevyhnutelnou podmínkou demokratického právního řádu.“ V českém právním řádu není vymezeno, jaké musí trestní řízení mít kvality, aby se o něm dalo hovořit jako o spravedlivém, ale v souvislosti s tímto pojmem se nejvíce hovoří zejména o ustanovení čl. 8 odst. 2 věta první Listiny, který zakotvuje zásadu stíhání jen ze zákonných důvodů a zákonným způsobem. Spravedlivý proces však musí mít i další kvality a ty jsou podrobněji rozpracovány v Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, která je v souladu s ustanovením čl. 10 Ústavy součástí českého právního řádu (Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí o přijetí Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod č. 209/1992 Sb.). Tato úmluva v ustanovení čl. 6 odst. 1 stanoví, jaké znaky spravedlivý proces má mít. Český právní řád tyto jednotlivé znaky upravuje na zákonné i ústavní úrovni. Jedná se o tyto znaky: rovná práva stran řízení (čl. 37 odst. 3 LPS); právo obviněného hájit se sám nebo prostřednictvím obhájce (čl. 40 odst. 3 LPS); právo obviněného na poskytnutí času a možnosti k přípravě obhajoby (čl. 40 odst. 3 LPS); právo obviněného odepřít výpověď (čl. 40 odst. 4 LPS); právo každého, aby jeho věc byla projednána veřejně bez zbytečných průtahů a v jeho přítomnosti (čl. 38 odst. 2 LPS); právo na tlumočníka a nemožnost odnětí zákonnému soudci (čl. 37 odst. 4 LPS, čl. 38 odst. 2 LPS). Evropský soud pro lidská práva dále zdůrazňuje, že spravedlivý proces je proces založený na zásadě kontradiktornosti. Takovým řízením se má na mysli, řízení sporné, ve kterém obě strany jsou si rovny a mají stejnou možnost hájit své zájmy a rozhodnutí na konci něho učiněné, je výsledkem konfrontace mezi stranami⁴.

Ustanovení § 1 odst. 1 TŘ dále zmiňuje jako účel trestního řízení povinnost působit k upevnování zákonnosti a to z toho důvodu, že v rámci trestního řízení dochází k zásahům do občanských práv a svobod více než v jiných řízeních, a proto je postup orgánů činných v trestním řízení podrobně zákonem upraven a tento zákonný postup důsledně vyžadován.

Zákonodárce se v citovaném ustanovení dále zmiňuje o generálně preventivním účelu trestního řízení, když stanoví, že trestní řízení má působit k výchově občanů v duchu důsledného zachování zákonů a pravidel občanského soužití i čestného plnění povinností ke státu a společnosti. Tohoto účelu trestního řízení by nebylo možno dosáhnout v případě, že by trestní řízení bylo neveřejné a písemné. Tedy důležitým předpo-

⁴ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Leges, 2011, s. 351. ISBN 978-80-87212-92-9.

kladem naplnění tohoto účelu trestního řízení je důsledné zachování zásad ústnosti a veřejnosti, které budou blíže specifikovány v další kapitole této práce.

Hlavního účelu trestního řízení by nebylo možno dosáhnout bez použití prostředků zasahujících ve větší či menší míře do občanských práv a svobod. Tyto prostředky mohou orgány činné v trestním řízení použít pouze za okolností předvídaných zákonem. Samotné použití těchto prostředků musí být rovněž komplexně a podrobně upraveno zákonem. Přesto, že se často jedná o velmi citelné zásahy a omezení, jsou společností tolerovány, neboť trestní řízení, k jehož naplnění směřují, je v jejím zájmu a vede k ochraně před trestnou činností. Tyto prostředky se v průběhu času mění zejména v intenzitě, jakou zasahují do občanských práv a svobod. Posledními společenskými událostmi, které významně ovlivnily intenzitu zásahů prostředků používaných orgány činnými v trestním řízení, jsou socio-ekonomické změny vyvolané revolučním rokem 1989 a teroristický útok na New York uskutečněný dne 11. 09. 2001 a po něm následující boj s terorismem. První jmenovaná událost přinesla rozsáhlé uvolnění způsobené zakotvením demokratických zásad a principů do trestního řízení nejen v Československu, ale i v jiných transformačních zemích. Druhá jmenovaná událost vedla naopak k legislativnímu přijetí metod a prostředků, z nichž některé značně porušovaly demokratický standard lidských práv, a to ve snaze zabránit teroristickým činům, případně usnadnit jejich vyšetřování. Dělo se tomu tak zvláště v prvních chvílích následujících po útocích na Spojené státy, později byly nejspornější metody a prostředky zrušeny. K zásahům do občanských práv a svobod však dnes nedochází jen v souvislosti s trestním řízením, ale již i ve snaze o předcházení trestné činnosti. Kriminální politika se dnes orientuje hlavně na bezpečnost a ve jménu jejího zajištění je společnost ochotna ustoupit z tradičně platného rozsahu občanských práv. Šelih ve svém článku uvádí, že v postkomunistických zemích se tento trend neprosazuje tak rapidně jako v západních tradičních demokraciích⁵. Dále uvádí, že tato odlišnost mezi novými a starými demokraciemi je způsobena zkušenostmi nových demokracií s trestní politikou z dob komunistického režimu⁶

⁵ ŠELIH, A. Kriminální politika mezi lidskými právy a účinným potlačováním kriminality. *Trestněprávní revue*. 2009, roč. 8, č. 11, s. 344.

⁶ ŠELIH, A. Kriminální politika mezi lidskými právy a účinným potlačováním kriminality. s. 344.

3.2 Stručný vývoj trestního řízení v českých zemích

Účel trestního řízení ve středověku sice nebyl nijak legislativně, ani doktrinálně vyjádřen, můžeme však dospět k názoru, že důležitý účel dnešního trestního řízení (tj. řádně zjistit pachatele trestného činu a potrestat jej) byl vlastní i středověkému trestnímu řízení. Středověké trestní řízení mělo své charakteristické rysy. Těmito charakteristickými rysy byly:

- svépomocné řešení trestného činu uplatňující se zcela legálně i vedle již ustanoveného soudnictví
- prvky civilního soudnictví v trestním řízení (např. akuzační princip, povinnost poškozeného zajistit přítomnost obviněného u soudu a předložit důkazy o vině obviněného)
- některé zvláštní instituty dokazování (např. ordály nebo tortura).

První charakteristický znak samozřejmě vliv na trestní řízení neměl žádný, jelikož jeho použití vylučoval. Státní monopol na trestání se prosazoval pomalu a nejprve u některých trestných činů, ale nakonec za vrcholného absolutismu převážil u všech druhů trestných činů.

Vliv druhého charakteristického prvku na účinnost trestního řízení je však naprosto zřejmý. Trestní řízení s výraznými prvky civilního řízení způsobovalo situace, kdy i těžké zločiny zůstaly nepotrestány, z toho důvodu např., že nebyl žalobce, který by je žaloval, nebo takový žalobce neměl prostředky, aby obviněného zadržel a dopravil soudu. Takový trestní proces se stal naprosto neúčinným a postupem času se to stávalo natolik zřejmým, že veřejná moc převzala na sebe povinnost stíhat trestné činy. Odstranění prvků soukromoprávních z trestního procesu se dělo dlouhým a postupným vývojem a bylo završeno v 18. století, kdy byla tato řízení od sebe naprosto oddělena prostřednictvím právní úpravy obsažené v Hrdelním soudním řádu Marie Terezie z 31. 12. 1768 (*Constitutio Criminalis Theresiana*).

Nejvíce ovlivňovaly středověké trestní řízení některé zvláštní instituty dokazování. Takovými z dnešního pohledu zvláštnostmi byly např. boží soudy (ordály) jako zvláštní důkazní prostředek, který téměř vždy vedl k usvědčení obviněného; tortura, která činila výpověď důvěryhodnější, a přistupovalo se k ní, i pokud se obviněný doznal; formální pravidla hodnocení důkazů jako např. *fessio corona probatorum* (dozná-

ní je korunou důkazů) nebo unus testis, nullus testis (jeden svědek, žádný svědek) a také hodnocení věrohodnosti svědectví podle stavovské příslušnosti svědka atd. Z tehdejšího pohledu se určitě zdály některé z výše uvedených institutů (zvláště tortura) jako velice účinné prostředky trestního řízení, neboť vždy vedly k usvědčení obviněného. Avšak tato účinnost se z dnešního pohledu zdá být pouze formální účinností. Obvinění pod tíhou tortury, byli schopni doznat vše i to, co nespáchali. Takové doznání, které požívalo větší důvěryhodnosti, znamenalo vždy odsuzující rozsudek. Středověké trestní řízení tedy vedlo k odsouzení obviněného, avšak nikoliv pachatele trestného činu. Tortura, nejbrutálnější prvek středověkého trestního řízení, byla nejprve kultivována prostřednictvím zákonodárné úpravy (např. Constutio Criminalis Theresiana z roku 1768, která torturu upravovala do nejmenších podrobností) a omezena jen na hrdelní trestné činy a nakonec úplně zrušena reskriptem Josefa II. z roku 1776. Toto zrušení bylo potvrzeno i následnou úpravou Obecným soudním řádem kriminálním Josefa II. z 1. 6. 1788.

Vývoj trestního řízení od počátku 18. století se již nesl v duchu zákonné písemné úpravy formou kodifikací. První vlna kodifikací z 18. století odpovídala více či méně charakteristickým znakům uvedeným výše. Trestní řízení v jejich podobě mělo podobu inkvizičního procesu, který byl tajný a písemný. První legislativní počín devatenáctého století Trestní zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích z 3. 9. 1803 Františka II. navázal na předchozí úpravy a trestní řízení téměř nijak nereformoval. Významné změny s sebou přinesla až revoluční léta 1848 – 1849. V této době se objevily požadavky na odstranění nejkřiklavějších prvků zastaralého inkvizičního procesu. Uskutečnění alespoň některých z nich však bylo uvedeno legislativně v život až prozatímním trestním řádem ze 17. 1. 1850. Jednalo se zejména o zavedení ústnosti a veřejnosti řízení, nahrazení zákonné teorie důkazní zásadou volného hodnocení důkazů, ustanovení státního zastupitelství jako strany žalující, porotní rozhodování o některých trestných činech atd. Tento trestní řád tak znamenal odstranění posledních nešvarů středověkého trestního řízení a jejich nahrazení moderními prvky, které již neznevýhodňovaly obviněného a fakticky z něj nečinily odsouzeného již před vynesením rozsudku. Bohužel pokrokové myšlenky tohoto předpisu se neudržely dlouho a následující právní norma (trestní řád z roku 1853) se vrátila k zásadním myšlenkám inkvizičního procesu. Za nejvýznamnější normu vývoje procesního práva nejen v českých zemích lze považovat trestní řád z 23. 5. 1873 (č. 119 ř. z.). Tato moderní právní norma zakotvila vý-

znamné zásady trestního řízení např. zásadu obžalovací, zásadu ústnosti, zásadu veřejnosti a zásadu volného hodnocení důkazů, které se v našem řízení uplatňují i dnes. Pokrokovost této normy lze deklarovat i tím, že na našem území platila v novelizované podobě až do roku 1950.

Vývoj po roce 1948 směřoval k omezování práv obviněného tak, aby nejen skuteční odpůrci, ale i další „nepohodlní“ nového politického uspořádání, mohli být pokud možno rychle a po formální stránce i zákonně zdiskreditováni a odsouzeni. Tento vývoj byl započat zákonem č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví, který v neprospěch práv obviněného zjednodušil soudní řízení. Největší zneužití trestního procesu pro politické účely však umožnily až úpravy dané zákonem č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky a zákonem č. 232/1948 Sb., o Státním soudu, které připravily legislativní půdu pro politické procesy. Nový trestní řád č. 87/1950 Sb. v nově nastoleném trendu pokračoval. Trestní řízení ještě více zjednodušil a jeho dominantní částí učinil přípravné řízení, ve kterém měl dominantní postavení prokurátor. V této normě nebyla záměrně zakotvena formální *ustanovení bohužel včetně takových, která představovala významné záruky práv obviněného a obžalovaného, avšak podle tehdejších názorů trestní proces jen zbytečně komplikovala, zneřehledňovala a prodlužovala*⁷. Tyto a další předpisy trestní řízení výrazně deformovaly, avšak již v roce 1956 bylo trestní řízení rekonstruováno novým trestním řádem č. 64/1956 Sb., který měl za úkol odstranit největší nedostatky předchozího právního stavu. Zejména výslovně formuloval základní zásady řízení včetně zásady presumpce neviny a zásady zjišťování materiální pravdy, do kterých bylo postupem podle předchozí úpravy nejvíce zasahováno. Tento kodex výrazně změnil ty instituty přípravného řízení, které byly předchozí právní úpravou nejvíce zdeformovány. Jednalo se například o práva obhajoby, délku vazby, ustanovení předběžného projednání obžaloby atd. Trestní řízení konce čtyřicátých a padesátých let dvacátého století bylo zvláště v případě politických procesů formálně velmi účinným trestním řízením. Účelu trestního řízení, který byl v případě politických procesů redukován na diskreditaci obviněného během procesu a následné odsouzení, bylo dosaženo i v případech, ve kterých by podle současné úpravy takovému odsouzení bránily demokratické zásady a principy uplatňující se v dnešním procesním právu. Samozřejmě nemůžeme konstatovat, že každé trestní řízení, které bylo v této době vedeno, bylo justič-

⁷ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 2. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 638 - 639. ISBN 978-80-7380-257-8.

ním omylem a vedlo k odsouzení nevinného obviněného. Tyto praktiky, právem umožněné a společností tolerované, by byly podle dnešního práva natolik závažným zásahem do práv obviněného, že verdikt založený na jejich užití by byl zrušen rozhodnutím Ústavního soudu o ústavní stížnosti případně rozhodnutím Evropského soudu pro lidská práva o stížnosti na porušení práv zaručených úmluvou. Diskreditace obviněných doprovázená snahou o větší generálně preventivní charakter byla umocněna, a to zvláště v případech tzv. politických procesů, tím, že se z hlavních líčení v dané době staly události celospolečenského významu, které byly prezentovány den po dni všemi tehdejšími médii a informačními kanály.

Autorka práce zastává názor, že trestní řízení padesátých let vedená proti politickým odpůrcům bylo svým charakterem velmi podobné feudálnímu trestnímu řízení. V obou případech se jednalo o trestní řízení účinné pouze po formální stránce, které vedlo téměř vždy k vynesení odsuzujícího rozsudku i přes zřejmou nevinu obviněného.

Posledním mezníkem vývoje právní úpravy trestního řízení je zákon č. 141/1961 Sb., o soudním řízení trestním (trestní řád). Tento právní předpis přinesl do trestního řízení *několik zlepšení*.⁸ Například *výslovně formuloval zásadu presumpce nevinny, zdůraznil zásady objektivní pravdy, ústnosti v řízení před soudy a bezprostřednosti dokazování*⁹ V ustanovení § 2 již tehdy vypočítával základní zásady platné pro trestní řízení. Tyto zásady zůstaly v nezměněném počtu v tomto ustanovení i dnes. Ustanovení upravující účel trestního řízení (§1 TR), které již bylo zmiňováno, obsahoval trestní řád také již tehdy a do dnešní doby zůstala jeho podstata nezměněna. Novelou z roku 1990 byly vypuštěny přívlastky *socialistická/socialistický* a právo a povinnost společenských organizací pomáhat k dosažení účelu trestního řízení a použitelnost tohoto ustanovení tak byla prodloužena až do dnešních dní. Pokrok tohoto předpisu lze spatřovat i v zavedení vazebních lhůt, důkladnějším vymezení vazebních důvodů a demonstrativním vyjmenování důkazních prostředků. Veskrze demokratické směřování tohoto předpisu bylo přerušeno až začátkem normalizace a občanskými protesty proti sovětské okupaci. K jejich potlačení byla přijata nová forma přípravného řízení objasňování, kterou bylo možno užit pouze při vedení trestního řízení o přečinech. V této formě se neuplatňovaly některé zásady trestního řízení, zejména bylo omezeno právo na formální obhajobu.

⁸ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 2. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 641. ISBN 978-80-7380-257-8.

⁹ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. s. 641

Tento předpis, který je platný a účinný i dnes, prošel od roku 1990 více jak 70 novelizacemi, jejichž úkolem bylo nejprve zpracovat společenské změny související se změnou politického režimu a důsledky pro trestní řízení z těchto změn vyplývající a následně se přiblížit evropským standardům ochrany práv všech subjektů trestního řízení.

3.3 Právní úprava trestního řízení

Trestněprocesní normy českého trestního práva jako součásti kontinentální právní kultury jsou obsaženy výlučně v psaných normách ve formě zákonů a mezinárodních smluv. Obligatornost formy zákona vyplývá i z některých ustanovení našeho ústavního pořádku zejména pak z ustanovení čl. 8 odst. 2 LPS, který zakotvuje zásadu stíhání jen ze zákonných důvodů a způsobem, který stanoví zákon. Podle tohoto ustanovení může být osoba stíhána jen na základě důvodů a způsobem, který stanoví zákon nebo předpis vyšší právní síly nikoliv podzákonný právní předpis. Samozřejmě se tato zásada nevztahuje jen na stádium trestního stíhání, ale na celé trestní řízení a lze ji tedy zobecnit tak, že trestní řízení lze proti osobě vést jen na základě zákonných důvodů a způsobem stanoveným zákonem.

Trestní řízení je upraveno několika zákony, z nichž tím nejobecnějším je zákon č. 141/1961 Sb., o soudním řízení trestním (trestní řád). Tento předpis je sice označován jako kodex, avšak podle názoru autorky tento předpis většinu výhod kodexu (komplexnost, propracovaná systematika předpisu) již ztratil zejména zásluhou neustálých přímých i nepřímých novelizací a roztržitosti právní úpravy trestního řízení i v jiných předpisech, ale i například nedostatečnou provázaností s novým kodexem trestního práva hmotného.

Zvláštní legislativní úprava problematiky trestního řízení je obsažena v zákoně č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže) a v zákoně č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a o řízení proti nim. Tyto předpisy mají smíšenou povahu, tj. obsahují jak hmotně-právní normy, tak ustanovení procesní.¹⁰ Zvláštnost úpravy těchto zákonů spočívá ve

¹⁰JELÍNEK, Jiří. Nad novým českým zákonem o trestní odpovědnosti právnických osob. In: *Aktualne otázky trestného zákonodarstva: pocta prof. JUDr. Milanovi ČÍČOVI, DrSc. et. mult. Dr. h. c. k 80. naro-*

zvláštním postavení osob, proti kterým se trestní řízení vede (mladiství a právnické osoby). Tyto zákony navazují na úpravu poskytnutou trestním řádem a jsou k němu v poměru speciality.

Speciální úprava vykonávacího řízení v případě trestu odnětí svobody je obsažena v zákoně č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů. Výkon vazby, která je stejně jako trest odnětí svobody opatřením vedoucím k omezení osobní svobody má také zvláštní úpravu mimo trestní řád a to v zákoně č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů.

Pro trestní řízení jsou důležité i některé další zákony, které však již nejsou v poměru speciality vůči trestnímu řádu a upravují obecné otázky trestního řízení. Jedná se o předpisy, které upravují postavení, organizaci a pravomoc jednotlivých orgánů činných v trestním řízení (zákon č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 273/2008 Sb., o Policii ČR, ve znění pozdějších předpisů.

Některé trestněprávní normy, které stanovují základní zásady a principy uplatňující se v trestním řízení v demokratickém právním státě, byly pro svoji důležitost zakotveny v Ústavě a LPS. V českém právním řádu je tento způsob úpravy tradiční a oproti jiným státům obsahuje český ústavní pořádek více trestněprávních norem.¹¹ Kromě již výše zmíněného ústavního zakotvení znaků, které naplňují pojetí spravedlivého procesu a zásady stíhání jen ze zákonných důvodů a zákonným způsobem, která také byla již zmiňována, upravuje LPS mnoho dalších zásad a principů důležitých pro trestní řízení např. princip presumpce neviny, princip ne bis in idem, právo na obhajobu atd. Ústava se na rozdíl od Listiny dotýká jen obecných otázek trestního řízení jako např. úpravou moci soudní. Výjimkou jsou ustanovení zakotvující vynětí ústavních činitelů z osobní působnosti trestních předpisů.

Významný negativní zákonodárce je i v případě úpravy trestního řízení Ústavní soud, který na základě pravomoci svěřené mu Ústavou v čl. 87 písm. a může v rámci tzv. abstraktní nebo konkrétní kontroly ústavnosti svými nálezy rušit neústavní ustano-

deninám: Zborník príspevkov z celoštátnej konferencie s mezinárodnou účasťou konanej dňa 19. januára 2012. Bratislava: Eurokódex, 2012, s. 75 - 102. ISBN 978-80-89447-63-3.

¹¹ MINISTERSTVO SPRÁVEDLNOSTI ČR. Věcný záměr zákona o trestním řízení soudním (trestní řád) [online]. 2007 [cit. 2014-01-08] Dostupné z: <http://portal.justice.cz/Justice2/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=4980&d=281460> str. 15

vení zákonů případně i celé zákony. V případě trestního řádu, který je nejvýznamnější normou pracující trestní řízení, Ústavní soud do dnešního dne takto zasáhl již devětkrát.

Dalším pramen práva, který upravuje i trestní řízení, jsou mezinárodní smlouvy, které splňují požadavky uvedené v čl. 10 Ústavy. Tedy byly vyhlášeny, Parlament k jejich ratifikaci dal souhlas a jsou pro Českou republiku závazné. Tyto smlouvy jsou pak součástí právního řádu a mají aplikační přednost před zákonem. *Trestního řízení se nejvíce dotýká úprava poskytnutá zejména těmito smlouvami: Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (č. 120/1976 Sb.), Úmluva o ochraně základní práv a svobod (č. 209/1992 Sb.), Úmluva o právech dítěte (č. 104/1991 Sb.) a Evropská úmluva o zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (č. 9/1996 Sb.).*¹²

Se vstupem české republiky do Evropské unie se významným pramenem trestního práva procesního stalo i evropské právo. Před přijetím Lisabonské smlouvy mohla být policejní a justiční spolupráce upravena pouze v rámci tzv. třetího pilíře. Tato úprava měla povahu mezivládní spolupráce a byla legislativně realizována prostřednictvím tzv. rámcových rozhodnutí, která však neměla bezprostřední účinky v členských státech. Za nejdůležitější akt třetího pilíře bývá považováno Rámcové rozhodnutí Rady ze dne 13. června 2002 o evropském zatýkacím rozkazu a postupech předávání mezi členskými státy (2002/584/SVV). Toto rozhodnutí bývá nazýváno *základním kamenem justiční spolupráce mezi členskými státy EU*.¹³ Po přijetí Lisabonské smlouvy justiční a policejní spolupráce přešla pod I. pilíř a do budoucna bude upravena pomocí nařízení směrnic a rozhodnutí přijímaných v řádném legislativním procesu. Z původního primárního práva představujícího ústavní právo Evropské unie původně upravené pouze mezinárodními smlouvami mezi členskými státy se trestního řízení dotýká také úprava poskytnutá Chartou základních práv EU. Pro úpravu trestního řízení však Charta nic nového nepřinesla, je totiž téměř totožná s úpravou poskytnutou Úmluvou. Někdy bývá tato úprava dokonce nazývána zrcadlovou.¹⁴

¹² JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Leges, 2011, s. 60. ISBN 978-80-87212-92-9.

¹³ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*, s. 110.

¹⁴ KLÍMA, K. a kol. *Evropské právo*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 408. ISBN 978-807-3803-353.

3.4 Stádia trestního řízení

Trestní řízení probíhá v určitých časových úsecích, které se nazývají stadia trestního řízení. Pražská procesualistická škola dělí trestní řízení do 5 stadií¹⁵, kterými jsou:

- přípravné řízení
- předběžné projednání obžaloby
- hlavní líčení
- opravné řízení
- vykonávací řízení

Tyto stádia trestního řízení se od sebe odlišují např. různým uplatnění zásad trestního řízení, postavením orgánů činných v trestním řízení,

Jak vyplývá ze samotného názvu tohoto stádia, úkolem přípravného řízení je připravit řízení před soudem. Tedy zjistit, zda podezření, že byl spáchán trestný čin, je dostatečně odůvodněno, aby bylo pokračováno v soudním řízení. Toto zjištění je nutno podložit důkazy. Přípravné řízení je určeno k zajištění základních důkazů, ale i důkazů, kterým hrozí ztráta nebo zničení a nebylo by je možno později obstarat a provést. K tomu slouží neodkladné a neopakovatelné úkony. Jejich užití je také jedním ze způsobů zahájení přípravného řízení. Druhým způsobem je sepsání záznamu o zahájení úkonů trestního řízení. Přípravné řízení má dvě fáze. Před zahájením trestního stíhání probíhá fáze objasňování a prověřování skutečností nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin. Usnesením o zahájení trestního stíhání začíná druhá fáze přípravného řízení – vyšetřování. Stadium přípravného řízení končí podáním obžaloby nebo návrhu na schválení dohody o vině a trestu, ale může však končit i jiným rozhodnutím, jehož následkem je skončení trestního řízení např. postoupení věci jinému orgánu (§ 171 TŘ), zastavením trestního stíhání (§ 172 TŘ), přerušением trestního stíhání (§ 173 TŘ) nebo také podmíněným zastavením trestního stíhání (§ 307 TŘ) nebo narovnáním (§ 309 TŘ).

Předběžné projednání obžaloby slouží k tomu, aby byla obžaloba přezkoumána, zda řízení jí předcházející bylo prováděno zákonným způsobem a zda lze na jejím podkladě provést hlavní líčení. Toto stádium má předejít zbytečnému soudnímu stíhání ob-

¹⁵ ŠÁMAL, P., MUSIL, J., KUČHTA, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 4. přeprac. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 452. ISBN 978-80-7400-496-4.

viněného a zbytečnému vynaložení nákladů a času. Toto stádium se nevyskytuje obligatorně u každého trestního řízení. Logicky je vyloučeno u řízení konaných před soudcem. Obžaloba je v tomto stádiu nejprve přezkoumána předsedou senátu a ten podle závěrů, ke kterým na základě přezkoumání dospěje, nařídí předběžné projednání obžaloby nebo nařídí hlavní líčení.

Řízení před soudem je nejdůležitějším stadiem trestního řízení. Pouze zde se uplatňují všechny zásady trestního řízení v plném rozsahu. Toto stádium funguje na principu kontradiktornosti. Řízení před soudem se koná jen na podkladě obžaloby, návrhu na potrestání nebo návrhu na schválení dohody o vině a trestu, které podává a před soudem zastupuje státní zástupce (§ 180 odst. 1 TŘ). Toto stadium zpravidla končí rozsudkem, který je meritorním rozhodnutím o vině a trestu. Ani v případě tohoto stádia to však není jediná možnost, jak toto stádium ukončit. Soud podobně jako státní stупce rozhodne již během předběžného projednání obžaloby nebo později během hlavního líčení rozhodnout usnesením o zastavení trestního stíhání (§ 188 odst. 1 písm. c TŘ, § 223 odst. 1 TŘ), postoupení věci jinému orgánu (§ 188 odst. 1 písm. b TŘ, § 222 TŘ), vrácení věci státnímu zástupci k došetření (§ 188 odst. 1 písm. e TŘ, § 221 TŘ), podmíněném zastavení trestního stíhání nebo o schválení narovnání (§ 188 odst. 1 písm. f, § 223 a TŘ). Zákon v určitých případech striktně nestanoví, ale ponechává na úvaze soudu, zda trestní stíhání zastaví či nikoliv (§ 188 odst. 2 TŘ, § 223 odst. 2 TŘ).

Opravné řízení slouží k napravení nesprávných a nezákonných rozhodnutí. Toto řízení se zahajuje vždy na návrh. Podle toho, zda je tento opravný prostředek podán proti nepravomocnému nebo pravomocnému rozhodnutí, rozlišujeme řádné a mimořádné opravné prostředky. Opravné řízení má podle Jelínka i další úkoly a to: zobecňování zkušeností s rozhodováním trestních věcí určitého druhu, vzájemná prověrka práce orgánů činných v trestním řízení, sjednocování výkladu právních předpisů a sjednocování judikatury.¹⁶

Vykonávací řízení je posledním stadiem trestního řízení, které slouží k tomu, aby pravomocné a vykonatelné rozhodnutí soudu bylo vykonáno.

¹⁶ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Leges, 2011, s. 468. ISBN 978-80-87212-92-9.

4. Zásady trestního řízení

4.1 Pojem a význam zásad trestního řízení

Právní zásady neboli právní principy jsou „*vůdčí zásady, regulativní ideje, které představují východiska práva nebo určitého právního odvětví.*“¹⁷ Zásady trestního řízení tedy můžeme charakterizovat jako abstraktní regulativní ideje, které ve většině případů nejsou bezprostředním nositelem subjektivních práv a povinností účastníků trestního řízení. Jejich důsledné uplatnění však a zvláště v trestním řízení, činí z trestního řízení spravedlivý proces. Zásady trestního řízení jsou významným pomocníkem při dosažení účelu trestního řízení.

Zásady trestního řízení stejně jako zásady civilního procesu můžeme z hlediska vyjádření v právním předpisu rozdělit na 3 skupiny. První skupinu tvoří zásady vyjádřené v Ústavě České republiky nebo Listině základních práv a svobod, druhou skupinu tvoří zásady výslovně zakotvené v zákonech, poslední skupina je tvořena zásadami, které nejsou obsahem žádného právního předpisu. Nejedná se však o skupiny striktně od sebe oddělené. Zejména mezi první a druhou skupinou dochází často k prolínání.

Výsadní postavení mezi zásadami trestního řízení mají základní zásady trestního řízení. Tento okruh zásad vydělil od ostatních zásad zákonodárce, který je zakotvil v § 2 TŘ. Do tohoto ustanovení byly vybrány zásady, které jsou zákonodárcem považovány za nejdůležitější, určující celkovou koncepci trestního řízení a tvořící základní pilíře trestního řízení.

Základními zásadami trestního řízení jsou: zásada stíhání jen ze zákonných důvodů (§2 odst. 1 TŘ), zásada spolupráce se zájmovými sdruženími občanů (§ 2 odst. 7 TŘ), zásada zajištění práva na obhajobu (§ 2 odst. 13 TŘ), zásada oficiality (§ 2 odst. 4 TŘ), zásada legality (§ 2 odst. 3 TŘ), zásada obžalovací (§ 2 odst. 8 TŘ), zásada veřejnosti (§ 2 odst. 10 TŘ), zásada vyhledávací (§ 2 odst. 5 TŘ), zásada bezprostřednosti (§ 2 odst. 12 TŘ) a ústnosti (§ 2 odst. 11 TŘ), zásada presumpce nevinny (§ 2 odst. 2 TŘ), zásada volného hodnocení důkazů (§ 2 odst. 6 TŘ) a zásada materiální pravdy (§ 2 odst. 5 TŘ).

¹⁷ HENDRYCH, D. a kol. *Právní slovník*. 3. podstatně rozš. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 792. ISBN 978-80-059-1.

Základní zásady trestního řízení nejsou uplatňovány stejně intenzivně ve všech stádiích trestního řízení. Nejintenzivněji jsou uplatňovány v průběhu hlavního líčení. Naopak v přípravném řízení jsou některé základní zásady uplatňovány v omezené míře, případně se vůbec neuplatní. Jedná se zejména o zásadu veřejnosti, zásadu ústnosti a bezprostřednosti, které jsou typické pouze pro řízení před soudem. V přípravném řízení se uplatní principy k nim opačné. Uplatnění základních zásad má však své výjimky i v případě soudní části řízení např. v případě rozhodnutí formou trestního příkazu.

Význam základních zásad trestního řízení spočívá v jejich funkcích, kterými jsou:

- **Poznávací funkce** – Jak již bylo řečeno, základní zásady trestního řízení určují povahu celého trestního řízení, proto není možné studovat trestní řízení nebo jeho jednotlivý institut bez znalosti základních zásad. Na základě takového studia by studující nemohl pochopit smysl, význam a vzájemnou návaznost jednotlivých institutů.
- **Interpretační funkce** - Tento význam se uplatní zvláště v těch případech, kdy je třeba vyložit pasáž/ustanovení právního předpisu, která jsou upravena sporně. Základní zásady trestního řízení jsou východiskem z takového problému. Vytvářejí totiž mantinely, mezi kterými je možno se v rámci výkladu pohybovat.
- **Aplikační funkce** – Tento význam je téměř shodný s předchozím významem. Nedochozí však k jeho uplatnění v rámci interpretace, ale aplikace.
- **Funkce pro tvorbu práva** – Tento význam spočívá v tom, že každý nový návrh zákona novelizujícího trestní řád by měl být poměřován se základními zásadami trestního řízení a být s nimi v souladu. V současné době však nově přijímané instituty posilují zejména zásadu rychlosti trestního řízení a to i na úkor ostatních zásad, ze kterých jsou činěny výjimky. Úvahy o úpravě de lege ferenda směřovaly k tomu, že v novém trestním řádu by zásady trestního řízení neměly být obsahem zvláštního ustanovení, ale jejich věcný obsah by měl být promítnut do jednotlivých ustanovení upravujících jednotlivé instituty. Autorka této práce s tímto návrhem věcného záměru nového trestního řádu nesouhlasí a domnívá se, že by úvodní ustanovení obsahující alespoň některá ze základních zásad mělo zůstat zachováno. Takové ustanovení se z jejího

pohledu zdá být praktickým zejména z pohledu srozumitelnosti celé úpravy trestního řízení.

4.2 Zásada stíhání jen ze zákonných důvodů

Doslovná legislativně zakotvená podoba této zásady zní: Nikdo nemůže být stíhán jinak, než ze zákonných důvodů a způsobem, který stanoví tento zákon (§ 2 odst. 1 TŘ). Tato zásada byla odvozena od ústavní zásady řádného zákonného procesu obsažené v čl. 8 odst. 2 LPS a je procesní podobou hmotně právní zásady nullum crimen sine lege zakotvené v čl. 39 LPS.

Z pořadí této zásady v ustanovení § 2 TŘ můžeme vyvodit, že se jedná o nejdůležitější zásadu trestního řízení. Tato zásada je limitem pro práci orgánů činných v trestním řízení. V případě, že je tato zásada v průběhu trestního řízení důsledně uplatňována, je zárukou, že nikdo nebude bezdůvodně trestně stíhán, ale zároveň že v případě zákonného trestního stíhání nebude do práv stíhaného zbytečně zasahováno. Důsledné dodržování této zásady je znakem právního státu.

Tato zásada současně vyjadřuje, že pouze trestní řízení prováděné v souladu se zákonem může být spravedlivé a dále, že se rozhodně v průběhu vedení trestního řízení nesmí uplatnit pořekadlo „účel světí prostředky“. Tedy že nezákonné trestní stíhání vedené však proti skutečnému pachateli trestného činu, nečiní z tohoto stíhání spravedlivé stíhání a z případného trestu uloženého na konci tohoto stíhání spravedlivý trest.

V trestním řízení se do konfliktu s touto zásadou dostávají orgány činné v trestním řízení zvláště při získávání důkazů. Zákonodárce k tomu, aby zajistil důsledné dodržování této zásady, poskytl několik prostředků, které slouží k nápravě pochybení orgánů činných v trestním řízení při uplatnění této zásady např. opravné prostředky, nepřipustnost použití důkazů získaných nezákonným donucením (§ 89 odst. 3 TŘ), dozor státního zástupce, žádost o přezkoumání postupu policejního orgánu a státního zástupce (§ 157a TŘ) atd.

4.3 Zásada spolupráce se zájmovými sdruženími občanů

Tato zásada je obsažena v ustanovení § 2 odst. 7 TŘ a dále je rozvinuta v ustanoveních § 3 a § 6 TŘ. Tato zásada vyjadřuje snahu zapojit širší veřejnost do trestního řízení a to nejen formou možnosti účastnit se veřejných jednání soudu. Tato

zásada souvisí zejména s vykonávacím řízením a podílí se např. na předcházení recidivě a odstraňování negativních následků výkonu trestu odnětí svobody.

Do 1. 1. 2014, kdy nabyl účinnosti zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen NOZ) těmito zájmovými sdruženími občanů byly zejména spolky, společnosti, svazy, hnutí, kluby a jiná občanská sdružení jakož i odborové svazy vzniklá registrací Ministerstva vnitra České republiky podle zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o sdružování občanů). Nově se tedy bude jednat zejména o spolek podle § 214 a n. NOZ.

Dále zákonodárce udělil kompetence působit při zamezování a předcházení trestné činnosti církvím a náboženským společnostem. Zákonodárce v tomto případě sice výslovně neuvedl, zda takto působit mohou všechny církve a náboženské společnosti nebo jen ty, které jsou právními osobami vzniklými registrací Ministerstva kultury České republiky. Z povahy věci se však lze důvodně domnívat, že podmínkou spolupráce s orgány činnými v trestním řízení v tomto případě není právní osobnost (subjektivita) zájmového sdružení osob a proto, mohou církve a náboženské společnosti podílet na trestním řízení i jako dobrovolná sdružení osob za předpokladu, že taková církev nebo náboženská společnost dodrží podmínky vzniku a působení stanovené v ustanovení § 5 zákona č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů.

Posledním uvedeným zástupcem zájmovým sdružením občanů, které zákonodárce uvedl, jsou právní osoby sledující ve svém předmětu charitativní účely. Podle současně účinné právní úpravy takovou právní společností může být i již výše zmiňovaný spolek, ale i další korporace jako právní osoby tvořené sdružením osob. Dále takovou právní osobou může být i fundace (právní osoby vytvořené majetkem vyčleněným k určitému účelu) v obou zákonem předvídaných podobách nadací (§ 306 a n. NOZ) i nadačních fondů (§ 394 a n. NOZ) a nakonec i ústavy (§ 402 a n. NOZ) nahrazující dosavadní obecně prospěšné společnosti, které jsou zejména sdružením činností a majetku.

Trestní řád však vlastním ustanovením § 3 odst. 1 některé formy sdružování občanů výslovně vyloučil. Jedná se o politické strany a politická hnutí.

Zájmová sdružení občanů spolupracují při výchově osob, kterým byla soudem v rámci podmíněného zastavení trestního stíhání, podmíněného upuštění od potrestání,

podmíněného odsouzení nebo podmíněného propuštění soudem stanovena zkušební doba, po kterou se vyžaduje řádné chování a vyhovění uloženým podmínkám a omezením. Dále zájmová sdružení občanů pomáhají vytvářet podmínky, aby odsouzený žil po výkonu trestu řádným životem. Podle ustanovení § 6 zájmová sdružení občanů mohou také nabídnout převzetí záruky za výše specifikované osoby a může také navrhnout, aby vazba obviněného byla nahrazena zárukou. V takové případě zájmové sdružení občanů je povinno působit, aby odsouzený nebo obviněný žil řádným životem, a dbá, aby nahradil škodu nebo nemajetkovou újmu, kterou způsobil, případně aby vydal bezdůvodné obohacení, které trestným činem získal. Přičemž řádný život odsouzený nebo obviněný vede, jestliže *dodržuje právní řád a další základní normy občanské společnosti, plní si své povinnosti vůči státu i vůči společnosti, nezneužívá svých práv proti spoluobčanům, nenarušuje občanské soužití v bydlišti ani v zaměstnání, nedopouští se přestupků, jiných deliktů ani trestných činů*¹⁸.

4.4 Zásada zajištění práva na obhajobu

Tato zásada je obsažena v ustanovení § 2 odst. 13 TŘ. Na ústavní úrovni je vyjádřena v ustanovení čl. 40 odst. 3 LPS.

Zásada zajištění práva na obhajobu v sobě obsahuje tři aspekty. Jedná se o právo osoby, proti které se trestní řízení vede, aby se hájil sám (tzv. materiální obhajoba), dále je to právo osoby, proti které se trestní řízení vede, zvolit si zástupce a hájit se jeho prostřednictvím (tzv. formální obhajoba) a nakonec právo obviněného, aby jej orgány činné v trestním řízení v každém období řízení o jeho obhajovacích právech poučily a umožnily mu jejich plně uplatnění. To v sobě zahrnuje i povinnost orgánů činných v trestním řízení zabývat se i skutečnostmi svědčícími ve prospěch obviněného (tzv. materiální obhajoba). V obou výše uvedených ustanoveních jsou zakotveny všechny aspekty této zásady.

Z výše uvedeného vyplývá, že právo hájit se sám a právo zvolit si obhájce a hájit se jeho prostřednictvím lze uplatnit kdykoliv v průběhu trestního řízení, jelikož náleží osobě, proti které se trestní řízení vede (tedy obviněnému, obžalovanému, odsouzenému i podezřelému).

¹⁸ ŠÁMAL, P., a kol. *Trestní řád: komentář*. I. sv. § 1 – 156. 7., dopl. a přeprac. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 117. ISBN 978-80-7400-465-0.

Právo osoby, proti které se trestní řízení vede, hájit se sám tato osoba může, nikoliv však musí využít. Toto právo tedy pokrývá i tu možnost, že se osoba nebude nikterak hájit a tato skutečnost jí nemůže být na újmu, jelikož tak využívá svého zákonného práva. Naopak orgány činné v trestním řízení mají vždy povinnost zabývat se skutečnostmi svědčícími ve prospěch této osoby. V terminologii občanského práva bychom to vyjádřili tak, že osoba, proti které se trestní řízení vede, má právo tvrzení nikoliv povinnost tvrzení. Touto povinností orgánů činných v trestním řízení je významně zasaženo do principu kontradiktornosti ve prospěch řádného objasnění věci.

Legislativní úprava poskytnutá trestním řádem zakotvuje v určitých případech nikoliv právo na formální obhajobu, ale povinnost formální obhajoby tzv. nutnou obhajobu. Tedy obviněný musí být za určitých okolností zastoupen zástupcem bez ohledu na skutečnost, zda si tak přeje či nikoliv. Tato povinnost byla novelizací TŘ zákonem č. 459/2011 Sb. s účinností od 1. ledna 2012 částečně omezena. Podle současně platného a účinného TŘ se obviněný může obhájce vzdát v trestním řízení vedeném o trestném činu, za jehož spáchání zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí převyšující 5 let nebo v řízení konaném na základě mimořádného opravného prostředku o trestném činu, na který zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí převyšující 5 let. V těchto případech však musí být současně splněna podmínka, že se nejedná o trestný čin, za který je možno uložit výjimečný trest. Posledním případem, kdy se obviněný může obhájce vzdát, je v hlavním líčení konaném ve zjednodušeném řízení proti zadrženému a ve vykonávacím řízení, v němž soud rozhoduje ve veřejném zasedání.

Procesní úkon vzdání se obhájce je však omezen značnými formálními náležitostmi. Toto prohlášení může být učiněno výslovným písmenným prohlášením nebo ústně do protokolu u orgánu činného v trestním řízení a prohlášení musí být učiněno pouze za přítomnosti obhájce a po předchozí poradě s ním. Z toho tedy vyplývá, že obviněný si musí nejprve obhájce zvolit, případně musí být obhájce obviněnému ustanoven vždy a teprve poté se ho může vzdát. Obviněný tedy nemůže toto prohlášení učinit ještě před tím, než u něj nastane skutečnost představující podmínku nutné obhajoby, nebo dokonce pro všechna svá budoucí trestní řízení.

Tato zásada je „výrazem snahy zabezpečit, aby v trestním řízení bylo zjištěno vše, co svědčí ve prospěch podezřelého, obviněného a obžalovaného, a aby při rozhod-

vání bylo přihlédnuto ke všem těmto okolnostem.“¹⁹ Přispívá tedy významnou měrou k naplnění účelu trestního řízení. Její nedodržení se považuje za hrubé porušení procesních předpisů a zakládá důvod pro vrácení věci státnímu zástupci k došetření po předběžném projednání obžaloby, pro zrušení rozsudku odvolacím soudem a je i důvodem pro podání dovolání.

4.5 Zásada oficiality

Zásada oficiality je zakotvena v ustanovení § 2 odst. 4 TŘ. Tato zásada zakotvuje princip, že orgány činné v trestním řízení provádějí úkony v trestním řízení z úřední povinnosti, tedy z vlastního podnětu bez nutnosti jejich iniciování ze strany jiného ze subjektů řízení. Jediným předpokladem je tedy pouze splnění zákonných důvodů pro konkrétní úkon.

*Zásada oficiality je prolomena především zásadou obžalovací*²⁰. Zahájení soudního stadia trestního řízení tedy musí být vždy spjato s návrhem státního zástupce v podobě obžaloby, návrhu na potrestání nebo návrhu na schválení dohody o prohlášení viny a přijetí trestu. Bez tohoto návrhu by se soud danou trestní věcí nemohl vůbec zabývat.

Zásada oficiality má legislativně zakotvené výjimky. Takovou výjimkou je např. opravné řízení, které lze zahájit pouze na základě podání opravného prostředku. Na základě návrhu dále orgány činné v trestním řízení rozhodují v případě nároků na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení, nároku na svědečné, o znalečném, o výši a náhradě hotových výdajů obhájce, o zahlazení odsouzení, o uznání cizozemského rozhodnutí atd.

Dále se tato zásada neuplatní v případě některých trestných činů spáchaných osobami, které jsou k poškozenému ve vztahu osoby, která by mohla odepřít výpověď (§ 163 TŘ, § 100 TŘ). V případě, že poškozený neudělí souhlas nebo jej vezme zpět, jsou orgány činné v trestním řízení povinny nezahájit trestní stíhání a usnesením trestní věc odložit (§ 159a odst. 2 TŘ) pro nepřipustnost trestního stíhání podle § 11 odst. 1 písm. písm. i) TŘ a pokud již bylo trestní stíhání zahájeno, tak jej pro nepřipustnost zastavit (§ 172 odst. 1 písm. d TŘ). V tomto případě je naplnění účelu trestního řízení

¹⁹ CÍSAŘOVÁ, D., FENYK, J., GRÍVNA, T a kol. *Trestní právo procesní*. 4. aktualiz. vyd. Praha: Linde, 2006, s. 62. ISBN 80-720-1594-X.

²⁰ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád: komentář*. I. sv. § 1 – 156. 7., dopl. a přeprac. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 27. ISBN 978-80-7400-465-0.

upořádáno ve prospěch blízkým zejména rodinným vztahů poškozeného. Legislatívce dospěl k názoru, že na dalším nenarušení blízkých vztahů mezi poškozeným a pachatelem, které by bylo zřejmým následkem projednání takového trestného činu orgány činnými v trestním řízení, má společnost větší zájem než na potrestání pachatele a to i v případě takových trestných činů jako je znásilnění, nebezpečné pronásledování, porušování domovní svobody apod., a proto zde poškozenému v určitých případech (§ 163 a TŘ) umožnil v podstatě nakládat s trestním řízením, i když v omezené míře.

4.6 Zásada legality

Tato zásada vyjadřuje povinnost státního zástupce stíhat všechny trestné činy, o nichž se dozví (§ 2 odst. 3 TŘ). Zákonné ustanovení výslovně nestanoví, že se tato povinnost vztahuje i na policejní orgán, ale samozřejmě i on je touto povinností vázán. Tato zásada vyplývá ze zásady oficiality a uplatní se pouze v přípravném řízení. Výjimky z uplatnění této zásady jsou přípustné pouze ze zákona nebo z mezinárodní smlouvy. Policejní orgán a státní zastupitelství tedy mají povinnost při splnění všech zákonných předpokladů stíhat všechny trestné činy, o kterých se dozví z výsledků vlastní činnosti, ale také na základě trestních oznámení a podnětů. Významnějším zdrojem by měla být samozřejmě vlastní činnost těchto orgánů, ale ze samotné povahy některých trestných činů a skutečnosti, že jsou páčány tzv. za zavřenými dveřmi vyplývá, že bez oznámení nebo podnětu osob nebo jiných orgánů by nebyly tyto orgány schopné se o takovém trestném činu dozvědět (např. podnět orgánu sociálně právní ochrany dětí nebo školského zařízení v případě trestného činu týrání svěřené osoby), proto z této zásady a rovněž ze zásady oficiality vyplývá povinnost policejního orgánu a státního zastupitelství přijímat a zabývat se všemi trestními oznámeními a podněty osob a orgánů, na jejichž podkladě lze učinit závěr o podezření ze spáchání trestného činu, a učinit všechna potřebná šetření a opatření k odhalení skutečností nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin.

Podle názoru autorky tato povinnost znamená značné zvětšení objemu práce policejního orgánu a státního zastupitelství. Autorka práce zastává názor, že se často vyskytují trestní oznámení o skutečnostech, které je zcela zřejmě možno řešit prostředky poskytnutými jiným právním odvětvím a tudíž i v rámci jiného řízení. Často se jedná o případy, kdy podnikatel nedodá zákazníkovi zboží či nevykoná objednanou službu a to přesto, že již obdržel část případně i celou kupní cenu. Tyto případy jsou pak neřídka

zákazníky řešeny podáním trestního oznámení na podnikatele pro některý trestný čin proti majetku nejčastěji pro podvod, přesto že je zcela zřejmé, že uspokojení nároku takového zákazníka bylo možné prostřednictvím občanskoprávního řízení. Takové řízení by však bylo pro zákazníka zdlouhavé a nákladné a to také z toho důvodu, že by důkazní břemeno leželo právě na jeho bedrech a on by tedy musel celý skutkový stav prokázat relevantními důkazy. V případě, že by se mu toto nepodařilo, hrozil by mu i neúspěch ve věci. V trestním řízení je však postavení takového zákazníka značně ulehčeno a on není nucen předkládat důkazy, neboť to za něj obstarají orgány činné v trestním řízení. Svoji roli určitě hraje i skutečnost, že podání trestního oznámení není oproti podání návrhu na zahájení občanskoprávního řízení nikterak zpoplatněno. Zároveň je zákazníkovi v postavení poškozeného rozhodnutím orgánu činného v trestním řízení poskytnut exekuční titul (§ 40 odst. 1 písm. b zákona č. 120/2001 Sb., exekuční řád, ve znění pozdějších předpisů) pro případné vymožení zaplacené částky. Nic jej tedy nenutí, aby místo podání trestního oznámení, zvážil občanskoprávní kroky. Občané se naučili cestou trestních oznámení řešit většinu svých konfliktních vztahů a to včetně těch, na jejichž řešení pamatují instituty jiných právních odvětví. Trestní oznámení se tak stalo zaříkadlem při řešení téměř všech konfliktních interpersonálních vztahů. Autorka vidí možná řešení této situace zejména v komplexních systémových změnách, které by vedly ke zvýšení právního povědomí a informovanosti ve společnosti, zpřístupnění právní pomoci, zrychlení občanskoprávních soudních řízení a samozřejmě ve zvýšení důvěry veřejnosti v justici.

4.7 Zásada obžalovací

Zásada obžalovací je předmětem úpravy ustanovením § 2 odst. 8 TR. Stanoví, že soudní část trestního řízení může být zahájena pouze na základě úkonů učiněných státním zástupcem (obžaloba, návrh na potrestání nebo návrh na schválení dohody o prohlášení viny a přijetí trestu). Tato zásada je projevem kontradiktornosti soudního řízení trestního. Její podstatou je rozdělení rolí jednotlivých subjektů v soudním řízení. Státní zástupce má tedy povinnost obžalobu nebo návrh na potrestání před soudem zastupovat, obžalovaný má právo se hájit a to i prostřednictvím obhájce a nestranný a nezávislý soud má povinnost rozhodnout o skutku, který je v obžalobě nebo v návrhu uveden. *Podáním obžaloby tedy státní zástupce ztrácí své dominantní postavení rozsáhlé rozho-*

*dovací pravomoci.*²¹ Avšak k posílení kontradiktornosti soudní fáze trestního řízení již byla stranám (státní zástupce a obžalovaný případně zastoupený obhájcem) dána stejná procesní práva. Pouze možnost obou stran činit stejné procesní úkony přispívá k tomu, aby byl náležitě trestný čin zjištěn a pachatel následně spravedlivě potrestán. Tato zásada tedy významně napomáhá naplnit účel trestního řízení a její uplatnění zajišťuje, že trestní řízení má povahu spravedlivého procesu.

Právo a zároveň i povinnost podat obžalobu nebo návrh na potrestání náleží pouze státnímu zástupci a podle současné pozitivní úpravy nemůže úkon spočívající v zahájení soudního řízení udělat žádný jiný subjekt trestního řízení. Podle věcného záměru trestního řádu by však v budoucnu poškozený mohl mít v případě taxativně určených trestných činů nižší závažnosti možnost podat tzv. soukromou obžalobu. V případě, že by poškozený svého práva podat soukromou žalobu nevyužil a současně by státní zástupce neshledal, že na stíhání takového trestného činu je veřejný zájem, zůstal by pachatel takového trestného činu nepotrestán. Zjevně tedy dojde k upozadění veřejného zájmu na stíhání trestných činů ve prospěch nejen soukromého zájmu, ale i značné finančních úspor, které se k privatizaci trestního řízení vážou.

Znovupřijetí tohoto institutu do českého práva by samozřejmě vyžadovalo modifikaci některých základních zásad trestního řízení např. zásady oficiality a vyhledávací, které by se v současné podobě uplatnily pouze u řízení zahájených na podkladě veřejné žaloby.

4.8 Zásada veřejnosti

Zásada veřejnosti je legislativně vyjádřena na ústavní úrovni v čl. 96 odst. 2 Ústavy a v čl. 38 odst. 2 LPS. V trestním řádu se pak jedná o ustanovení § 2 odst. 10 a ustanovení § 199 – 201 trestního řádu, ve kterých je dále rozvedena.

Uvedená zásada se neprojevuje v celém trestním řízení, ale pouze v jeho soudní fázi. Pouze hlavního líčení a veřejného zasedání se mohou účastnit i jiné osoby, než subjekty řízení a to i osoby bez osobního zájmu na řízení. V zákonem stanovených případech však může být veřejnost předsedou senátu vyloučena. Jedná se o případy, kdy by veřejným projednáním mohla být ohrožena utajovaná informace chráněná zákonem č. 412/2005 Sb., o ochraně utajovaných informací a bezpečnostní způsobilosti a dále

²¹ ŠRAMEL, Bystrík. Obžalovací zásada: minulost, současnost a budoucnost. *Trestní právo*. 2013, roč. 18, č. 1, s. 23

v případech, kdy by mohla být narušena mravnost, nerušený průběh jednání, bezpečnost nebo jiný důležitý zájem svědků (§ 200 trestního řádu). K zjištění nerušeného a důstojného průběhu hlavního líčení může předseda senátu odepřít přístup např. nezletilým, nebo jiným osobám, u kterých je předpokládáno, že by mohli rušit důstojný průběh hlavního líčení, případně může být tímto způsobem regulováno množství osob přítomných v soudní síni z kapacitních důvodů.

I v případech, kdy je veřejnost vyloučena se však rozsudek vždy vyhláší veřejně.

Zásada veřejnosti slouží především ke kontrole průběhu soudního řízení ze strany veřejnosti a také jako prostředek prevence. Z důvodu posílení preventivního působení na veřejnost je zde také legislativně zakotvena možnost konat hlavní líčení mimo soudní síň na jiném příznačném místě a to např. v místě spáchání trestného činu, na pracovišti obviněného nebo v místě bydliště. V praxi se však tato možnost využívá zřídka. Podle názoru autorky se tomu děje také z praktických bezpečnostních důvodů. Přístup nejen do soudní síně, ale již do budovy soudu je dnes podmíněn kontrolou osobních věcí prostřednictvím rentgenu a detektoru kovů prováděnou příslušníky Ochranné služby Policie České republiky. Lze si jen těžko představit, že by tato kontrola mohla být stejně snadno a za vynaložení stejných finančních nákladů prováděna i na jiných místech, než je budova soudu.

Dnes se tato zásada uplatňuje zejména tak, že se soudních líčení účastní média, která následně o jednáních informují veřejnost. Poskytování informací mediím a přítomnost médií při hlavním líčení je v českém právním řádu upraveno pouze povšechně v ustanoveních § 8a – 8d trestního řádu. Tyto ustanovení slouží hlavně k ochraně poškozeného a jeho identity. Zároveň však tato ustanovení obsahují výjimku umožňující identitu, případně informace umožňující její určení, zveřejnit např. v případě, kdy jsou údaje nutné pro účely pátrání po poškozeném nebo pro dosažení účelu trestního řízení (např. vyhledání svědka) nebo v případě, když osoba, jíž se zveřejnění týká nebo osoby jí blízké k tomu dají souhlas. Podle názoru autorky tyto zprostředkované informace, které jsou médiu veřejnosti předkládány, jsou však často zkresleny o vlastní názor médií na kauzu nebo vztahem k obviněnému. Zároveň zde často dochází ze strany médií k zbytečné kriminalizaci jednání obviněného např. tím, že informují o nepravomocném rozsudku vynesném v prvním stupni řízení, ale o odvolacím řízení a jeho výsledku již

neinformují. Navíc způsob, jakým často zvláště bulvární média informují o kauzách, které jsou např. ještě ve fázi přípravného řízení, by se dal zhodnotit jako zasahující do zásady presumpce nevinny.

K naplnění zásady veřejnosti by podle názoru autorky daleko lépe posloužilo, kdyby veřejnost mohla hlavní líčení sledovat i bez toho, aby se jej fyzicky musela účastnit a přesto jej musela sledovat pouze prostřednictvím médií, která podávají nezářídka zkreslené a nepřesné informace. Tohoto by se dalo dosáhnout, pokud by soud sám hlavní líčení, u kterých není veřejnost vyloučena, audiovizuálně zaznamenával a tento záznam by následně umístil na internetové stránky soudu. Samozřejmě by takový záznam musel být upraven tak, aby jeho obsah odpovídal intencím ustanovení § 8a – 8 d TR. V současné době je tento návrh technicky proveditelný, avšak je otázkou nemalých investic finančních prostředků nejen do potřebného technického zázemí, ale i do dalších zaměstnanců, proto jej i samotná autorka práce považuje za návrh těžko uveditelný do praxe. Současně však autorka nepovažuje za vhodné, aby bylo celé zaznamenání a následné zveřejnění svěřeno do rukou veřejnoprávní nebo soukromoprávní televize prostřednictvím zvláštního pořadu. Tato možnost by pouze nutila k selekci zaznamenávaných a zveřejňovaných hlavních líčení pouze na ta diváčky atraktivní a v konečné fázi vedla k tomu, že zásada veřejnosti by se uplatňovala ve skoro stejné podobě jako dnes.

4.9 Zásada vyhledávací

„Zásada vyhledávací vymezuje odpovědnost a povinnost orgánů činných v trestním řízení z vlastní iniciativy vyhledávat a provádět důkazy ke zjištění skutkového stavu, o němž nejsou důvodné pochybnosti.“²² Trestní řád však umožňuje opatřovat, předkládat a provádět určitý důkaz i obžalovanému nebo obhájci během hlavního líčení. Jedná se o významný prvek kontradiktornosti řízení. Přesto si lze jen těžko představit, že obžalovaný a jeho obhájce by byli v průběhu trestního řízení v opatřování důkazů a jejich následném předkládání vždy stejně aktivní jako orgány činné v trestním řízení a už vůbec nelze předpokládat stejnou aktivitu jako u účastníků občanskoprávního řízení. Pokud se obžalovaný rozhodne nevyužít svého práva vůbec, nemělo by to mít vliv zjištění skutkového stavu v rozsahu nezbytném pro rozhodnutí a už vůbec na výrok o vině a

²² STŘÍŽ, I. Komentář k § 2. In: FENYK, J., HÁJEK, R., STŘÍŽ, I., POLÁK, P. *Trestní zákoník a trestní řád: průvodce trestněprávními předpisy a judikaturou. 2. díl – Trestní řád.* Praha: Linde, 2010, s. 8.

trestu, neboť orgány činné v trestním řízení jsou povinny opatřovat a předkládat i důkazy svědčící ve prospěch obžalovaného. V průběhu hlavního líčení se v zájmu zachování kontradiktornosti řízení této role zhostí soud, který pokud nemůže rozhodnout na podkladě předložených důkazů, sám doplní dokazování v rozsahu potřebném pro své rozhodnutí. Tato zásada tedy významně napomáhá zjištění skutkového stavu, o němž nejsou důvodné pochybnosti. Nelze však očekávat, že by tomu tak bylo vždy např. v případech, kdy by klíčovým důkazem byla výpověď svědka, o kterém ví pouze obžalovaný, že byl přítomen na místě činu ve chvíli jeho spáchání a tento svědek by se sám rozhodl nepřihlásit. Pokud obžalovaný v souladu se svým právem nenavrhne důkaz výpovědi tohoto svědka, těžko spravedlivě požadovat po orgánech činných v trestním řízení, aby tak učinil za něj.

4.10 Zásada bezprostřednosti a ústnosti

Tyto zásady se uplatní v soudní fázi trestního řízení. Jsou legislativně zakotveny v ustanovení § 2 odst. 11 a 12 TR.

Zásada bezprostřednosti stanoví, že soudce rozhoduje konkrétní případ na základě bezprostředního dojmu získaného z provedených důkazů. Soudce tedy může rozhodnout pouze na podkladě důkazů, které byly před ním provedeny. K zajištění této zásady zákonodárce do trestního řádu zakotvil, že o skutku může rozhodovat pouze soudce, který se účastnil celého hlavního líčení, tedy od jeho počátku do konce. V případě, že by v průběhu hlavního líčení došlo ke změně v senátu lze v hlavním líčení pokračovat přečtením protokolu o dosavadním průběhu pouze se souhlasem státního zástupce a obviněného. Pokud nebude souhlas udělen, musí být celé hlavní líčení opakováno. Případně lze využít institutu náhradního soudce. Současně je pro zachování bezprostřednosti nutné, aby hlavní líčení nebylo bezdůvodně dlouhodobě přerušováno. Pokud se objeví překážka bránící v provedení hlavního líčení nebo v jeho pokračování, lze hlavní líčení odročit i na neurčito, avšak za předpokladu, že v něm bude pokračováno v zákonem stanovené lhůtě po odpadnutí překážky.

Zásada bezprostřednosti je významným prvkem kontradiktornosti trestního řízení, proto se v případě některých zásahů do uplatnění této zásady např. při změně složení senátu nebo čtení protokolů o výslechu svědka nebo znalce vyžaduje souhlas státního zástupce a obviněného. Avšak v případě méně závažné trestné činnosti bylo ustoupeno požadavku rychlého vyřízení věci, a proto za splnění zákonných předpokladů soudce

rozhoduje trestním příkazem na podkladě důkazů uvedených v trestním spise (tedy bez provedení důkazů), a to i bez souhlasu podezřelého, který má však proti trestnímu příkazu právo podat odpor.

Zásadě ústnosti stejně jako zásadě veřejnosti dodává na významu ústavní zakotvení v čl. 96 odst. 2 Ústavy. Zásada ústnosti vyjadřuje, že řízení před soudem je řízením ústním, při kterém dochází zejména k ústnímu provedení důkazů (výslech, čtení protokolů, záznamů apod.) a k ústnímu přednesu stran. Stejně jako v případě zásady bezprostřednosti je významnou výjimkou z uplatnění zásady ústnosti rozhodování pomocí trestního příkazu. Jak již bylo řečeno, v tomto zjednodušeném řízení samosoudce nerozhoduje na základě důkazů provedených v průběhu hlavního líčení, ale na základě spisového materiálu. V řízení, ve kterém je rozhodnuto trestním příkazem, se tedy neuplatní nejen zásada ústnosti, ale také veřejnosti a bezprostřednosti. Není však možno tento druh zjednodušeného řízení uplatnit vždy, ale pouze v případě bagatelní trestné činnosti.

4.11 Zásada presumpce nevinny

Jedná se o ústavní zásadu (čl. 40 odst. 2 LPS), která je také obsažena v § 2 odst. 2 TR. Tato zásada vyjadřuje domněnku, že na osobu, proti které se trestní řízení vede, se hledí jako na nevinou, dokud jí není pravomocným odsuzujícím rozsudkem vina vyslovena. Celé trestní řízení je tedy zaměřeno na to, aby byla obviněnému (obžalovanému) vina dostatečně prokázána, tak aby o ní nebyly žádné důvodné pochybnosti. Jakékoliv důvodné pochybnosti, které v průběhu řízení nebylo možno vyvrátit, by totiž v souladu s principem *in dubio pro reo* zákonitě musely vést k vynesení zprošťujícího rozsudku. Zásada presumpce nevinny tedy vytváří tlak zejména na řádné uplatnění zásady materiální pravdy.

Zásada presumpce nevinny se nejčastěji dostává do konfliktu s právem na informace, které je rovněž ústavním právem. Jak již bylo řečeno výše, zásahů do práva osoby, proti které se trestní řízení vede, na presumpci nevinny se v poslední době častěji dopouštějí média při podávání informací o trestních kauzách. Tento zásah je o to citelnější, pokud se současně jedná o mediálně známou osobu, nebo o vyšetřování zvláště závažného zločinu. Z poslední doby je zde spousta mediálně sledovaných kauz, kde média (zejména ta méně seriózní) často informovala i o osobním životě osoby, proti které se trestní řízení vede, a neváhala jej a jeho blízké doslova sledovat na každém

kroku. Konkrétně uvedme např. případ Otakara Tomka, který byl obviněn z vraždy a znásilnění nezletilé dívky a který následně spáchal sebevraždu ve vazební věznici. Tuto osobu jedna z českých televizních stanic za účelem získání exkluzivní reportáže neváhala sledovat až do místa jeho bydliště, kde oslovila osoby z jeho blízkého okolí a rovněž ho neváhala konfrontovat v době, kdy to zjevně nečekala a její bezprostřední reakce následně v reportáži konzultovala s odborníky.²³ Autorka se domnívá, že i pokud pomíne ostatní okolnosti tohoto případu lze konstatovat, že difamující účinky trestního řízení vedeného proti takové osobě byly tímto způsobem mnohokrát znásobeny a díky informacím poskytnutým v této reportáži postihly nejen obviněného, ale i osoby z jeho blízkého okolí. Současně autorka zastává názor, že tímto způsobem bylo zasaženo do práva na presumpci nevinu tohoto konkrétního obviněného.

4.12 Zásada volného hodnocení důkazů

Vyjadřuje povinnost všech orgánů činných v trestním řízení hodnotit důkazy podle svého vnitřního přesvědčení založeného na pečlivém uvážení všech okolností případu jednotlivě i v jejich souhrnu (§ 2 odst. 6 TŘ). Tato zásada se uplatní ve všech stádiích trestního řízení. Tato zásada je opakem legální teorie důkazní, která určovala, jaké důkazy a v jaké míře musí být předloženy, aby byla určitá skutečnost prokázána. Nyní však orgány činné v trestním řízení v průběhu celého řízení vycházejí při hodnocení důkazů pouze z vlastního přesvědčení založeného na znalostech, zkušenostech a logickém uvažování. Není tedy přesně určeno, v jaké míře a jakého druhu musí být předloženy důkazy, aby byla určitá skutečnost prokázána. Hodnocení důkazů orgány činnými v trestním řízení však musí být samozřejmě náležitě odůvodněno. Toto odůvodnění by mělo obsahovat, které skutečnosti byly vzaty za prokázané a kterými důkazy byly prokázány a na základě jakých úvah dospěl orgán ke svému přesvědčení. Současně by se neměly orgány činné v trestním řízení nechat při vytváření svého přesvědčení ovlivnit přesvědčením jiných orgánů, ale také např. osobními sympatiemi či antipatiemi vůči osobě, proti které se trestní řízení vede nebo jinými vlivy pocházejícími mimo trestní řízení.

²³ Tato videoreportáž je dostupná např. na <http://tn.nova.cz/zpravy/cernakronika/prominent-s-vysokym-iq-to-je-vrah-anicky.html>

4.13 Zásada materiální pravdy

Tato zásada vyjádřená v ustanovení § 2 odst. 5 TŘ stanoví, že orgány činné v trestním řízení postupují na základě trestního řádu a v jeho mezích a za pomoci stran tak, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu nezbytném pro rozhodnutí. Doktrínou někdy bývá označována jako zásada zjištění skutkového stavu věci bez důvodných pochybností. Tato zásada spíše než zásadou je cílem celého trestního řízení, ke kterému mají směřovat všechny úkony provedené orgány činnými v trestním řízení v jeho průběhu. Současně však se tak nesmí dít za cenu nepřiměřených zásahů do základních práv osob, proti kterým se trestní řízení vede, a porušování zákona. Tato zásada tedy nemůže být uplatňována jako vůdčí zásada bez ohledu na ostatní zásady trestního řízení. Z této zásady tedy vyplývá, že orgán činný v trestním řízení nemůže rozhodnout pouze na podkladě tvrzení

Z ustanovení § 2 odst. 5 TŘ vyplývají požadavky na kvalitu skutkových zjištění, na předmět dokazování a na rozsah dokazování.²⁴ Tedy skutková zjištění musí být úplná a nesmí vzbuzovat důvodné pochybnosti.

4.14 Zásada rychlosti

Tato základní zásada trestního řízení je na zákonné úrovni upravena v ustanovení § 2 odst. 4 TŘ společně se zásadou oficiality. Tato zásada stanoví, že trestní věci se musí projednávat urychleně bez zbytečných průtahů. Současně je tato základní zásada trestního řízení také ústavní zásadou zakotvenou v čl. 38 odst. 2 LPS, který zakládá obdobně jako zákonné ustanovení právo každého, aby jeho věc byla projednána bez zbytečných průtahů.

Tato zásada tedy zakládá pravidlo, že trestní věci je nutno projednat a rozhodnout v rozumné lhůtě bez zbytečných průtahů. Zákonomodárce současně stanovil, že s největším urychlením se musí postupovat v případě vazebních věcí a dále pak ve věci, kdy byl zajištěn majetek za předpokladu, že je to zapotřebí vzhledem k hodnotě a povaze zajištěného majetku.

Nutno uvést, že k zásadě rychlosti trestního řízení nelze přistupovat jako k vedoucímu principu trestního řízení a není možno jej uplatňovat samostatně, ale pouze ve

²⁴ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Leges, 2011, s. 151. ISBN 978-808-7212-929.

spojení i s jinými zásadami zejména se zásadou stíhání jen ze zákonných důvodů, zásadou materiální pravdy a zásadou zajištění práva na obhajobu. Nelze však naopak význam této zásady podceňovat. Průtahy v řízení a zbytečné prodlužování řízení totiž vedou ke snižování účinnosti trestního řízení, ale i výchovného a preventivního působení. Současně je při nepřiměřeně dlouhém trestním řízení vystavován po delší dobu stresujícím účinkům trestního řízení²⁵.

V zákonném i ústavním vyjádření této zásady je použit neurčitý právní pojem bez zbytečných průtahů a nikoliv konkrétní lhůty. Určit však konkrétní délku přiměřené lhůty pro trvání trestního řízení je s ohledem na rozdílnou povahu věci, chování účastníků a jednání orgánů států v konkrétních případech velmi obtížné. Proto délka trestního řízení v jedné věci může být shledána jako přiměřená a v jiné věci jako nepřiměřená. Zákonodárce se snažil stanovit určité časové meze některým stadiím trestního řízení např. v ustanoveních § 159, v § 167 nebo v § 179 b odst. 4 TŘ, ve kterých zákonodárce stanovil lhůtu pro skončení prověřování, skončení vyšetřování a pro skončení zkráceného přípravného řízení. Avšak tyto lhůty mohou být v odůvodněných případech daných okolnostmi případu prodloužit. Nejedná se tedy o lhůty absolutní. Dále lze konstatovat, že tyto lhůty mají pořádkový charakter a jejich porušení není spojeno s žádnou zákonnou sankcí a rozhodně překročení takové lhůty není důvodem pro zastavení trestního stíhání. Porušení těchto lhůt tedy maximálně vzniká kárná odpovědnost orgánů činných v trestním řízení.

4.15 Zásada zdrženlivosti

Tato zásada je rovněž stanovena v § 2 odst. 4 věta třetí TŘ. Stanoví, že orgány činné v trestním řízení v trestním řízení postupují s plným šetřením práv a svobod zaručených Listinou základních práv a svobod a mezinárodními smlouvami o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána. Dále tato zásada stanoví, že orgány činné v trestním řízení mohou úkony trestního řízení do práv a svobod osob, jichž se tyto úkony dotýkají, zasahovat jen v odůvodněných případech, na základě zákona a v rozsahu nezbytném pro dosažení účelu trestního řízení. Tato zásada se samozřejmě nejvíce dotýká postupu orgánů činných v trestním řízení vůči osobě, proti které se trestní řízení vede, ale orgány činné v trestním řízení mají povinnost šetřit práva a

²⁵ JELÍNEK, Jiří. Zásada rychlosti trestního řízení. *Kriminalistika*. 2003, roč. 36, č. 1, s. 20

svobody i dalších osob, jichž se úkony prováděné v průběhu trestního řízení dotýkají. Dále tato zásada zdůrazňuje, že postup orgánů činných v trestním řízení musí probíhat vždy na základě a v mezích zákona.

4.16 Zásada zajištění práv poškozeného

Tato zásada byla nově vymezena v § 2 odst. 15 TR v souvislosti s přijetím zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů. Tato zásada se uplatňovala pouze v trestním řízení vedeném proti mladistvým a nyní je tedy rovněž zakotvena v trestním řízení. Stanoví povinnost orgánů činných v trestním řízení, aby poškozenému umožnily v každém období řízení, aby plně uplatnil svých práv. O těchto právech má být poškozený vhodně a srozumitelně poučen a to v takovém rozsahu, aby mohl dosáhnout uspokojení svých nároků. Současně tato zásada ve snaze zabránit sekundární viktimizaci poškozeného stanoví povinnost orgánů činných v trestním řízení vést řízení s potřebnou ohleduplností k poškozenému a při šetření jeho osobnosti.

Podle názoru autorky pokud bude zákon o obětech trestných činů správně orgány činnými v trestním řízení aplikován a nově zakotvená zásada v trestním řízení bezvýjimečně uplatňována, mohlo by v důsledku toho dojít ke změně ve vnímání trestního řízení veřejností a následně tedy ke zvýšení ochoty občanů oznamovat trestné činy a to i těch, které se vyznačují vyšší mírou latence.

5. Přípravné řízení

5.1 Vymezení přípravného řízení

Přípravné řízení neboli předsoudní stádium trestního řízení je fáze trestního řízení, která je typickým institutem evropského kontinentálního práva. V českém právu má tato fáze slabší postavení oproti fázi řízení před soudem, které je těžištěm dokazování. Přípravné řízení je legislativně upraveno částí druhou TŘ, která je členěna na dvě hlavy. Hlava desátá upravuje postup před zahájením trestního stíhání a hlava jedenáctá zahájení trestního stíhání, další postup v něm a zkrácení přípravného řízení. Legislativní definice přípravného řízení je obsažena v ustanovení § 12 odst. 10 TŘ, které jej vymezuje jako úsek trestního řízení a dále stanoví úkony orgánů činných v trestním řízení, které jej zahajují, a úkony, kterými je přípravné řízení skončeno.

5.2 Účel přípravného řízení

Obecný účel přípravného řízení je shodný s účelem celého trestního řízení (náležité zjištění trestných činů a potrestání pachatele). Přípravné řízení má však i své specifické funkce. Jedná se o „funkci zjišťovací, funkci zajišťovací a funkci filtrační.“²⁶ Zjišťovací funkci lze stručně popsat jako opatřování podkladů důležitých pro řízení před soudem. Druhá uvedená funkce je vysvětlována jako zajištění důkazů (zvláště těch pomíjivých) pro účely hlavního líčení před soudem. Filtrační funkce je definována jako schopnost přípravného řízení chránit nevinné, u kterých se dostatečně nepotvrdilo podezření ze spáchání trestného činu, před difamujícími účinky řízení před soudem. Kromě těchto klasických funkcí teorie ještě uvádí „funkci odklonnou“²⁷, která spočívá v schopnosti zkráceného trestního řízení v případě bagatelní trestné činnosti zjednodušit a zrychlit řešení takových trestních věcí.

5.3 Úseky přípravného řízení

Přípravné řízení se člení na úseky. Těmito legislativně zakotvenými úseky jsou postup před zahájením trestního stíhání a vyšetřování. Dělicím znakem mezi nimi je

²⁶ ŠÁMAL, P., RŮŽIČKA, M., VONDRUŠKA, F., NOVOTNÁ, J. a NOVOTNÝ, F. *Přípravné řízení trestní*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 14. ISBN 80-7179-741-3

²⁷ ŠÁMAL, P., RŮŽIČKA, M., VONDRUŠKA, F., NOVOTNÁ, J. a NOVOTNÝ, F. *Přípravné řízení trestní*. s. 14

zahájení trestního stíhání. Samozřejmě přípravné řízení nemusí proběhnout v obou těchto úsecích. Může skončit již v prvním úseku, pokud je věc odložena z důvodu, že se nepotvrdí podezření z trestného činu, nebo je věc odevzdána z důvodu, že se nejedná o podezření z trestného činu, ale o podezření z přestupku, správního deliktu nebo kázeňského provinění. Může však nastat i případ, kdy je podezření natolik podložené, že se okamžitě zahajuje trestní stíhání a úsek postupu před zahájením trestního stíhání se logicky v takovém řízení nevyskytuje.

5.4 Formy přípravného řízení

Český právní řád zná 3 formy přípravného řízení – standardní, zkrácené a rozšířené.

Zkrácené přípravné řízení je určeno pro bagatelní a flagrantní trestnou činnost a od standardního se liší tím, že celé probíhá výhradně v úseku postupu před zahájením trestního stíhání. Trestní stíhání je zahájeno až podáním návrhu na potrestání soudu. Účelem zkráceného přípravného řízení je ve věcech skutkově a právně jednoduchých postupovat tak, aby pachatel byl co nejrychleji postaven před soud. Samozřejmostí je pak poskytnutí stejných práv podezřelému jako má obviněný, proti kterému je vedeno standardní přípravné řízení.

Zkrácené přípravné řízení bylo do českého právního řádu včleněno jako projev snahy výrazně zrychlit a zefektivnit trestní řízení. Pro naplnění tohoto cíle byla v ustanovení § 179 b odst. 4 TŘ stanovena lhůta pro skončení zkráceného přípravného řízení, po jejíž skončení musí být podezřelý předán soudu. Délka této lhůty je opravdu krátká a činí dva týdny. Původní zákonná úprava za počátek této lhůty stanovila chvíli, kdy policejní orgán obdržel trestní oznámení nebo jiný podnět k trestnímu stíhání. Zkrácené trestní řízení tedy bylo možno skutečně konat pouze v těch případech, ve kterých nebylo potřeba časově náročného opatřování důkazních prostředků. Avšak v souvislosti s přijetím nového zákona o Policii ČR byl však počátek této lhůty s účinností od 1. 1. 2009 změněn na chvíli, kdy policejní orgán sdělí podezřelému, že spáchání jakého skutku je podezřelý a jaký trestný čin je v tomto skutku spatřován. Nyní tedy policejním orgán může vést prověřování jakkoliv dlouhou dobu a v jeho průběhu si v klidu opatřit veškeré informace potřebné k danému případu. Lhůtou je vázán až od chvíle, kdy sdělí možnému pachateli podezření a vyslechne jej jako podezřelého. Zkrácené přípravné řízení v současné legislativní podobě tedy rozhodně nevede ke zrychlení trestního říze-

ní. Objevují se současně názory z praxe, že nyní se zkrácené přípravné řízení nepoužívá pouze u bagatelní a flagrantní trestné činnosti, nýbrž u všech trestných činů, které splňují podmínku horní hranice trestní sazby do tří let²⁸. Důsledkem této novelizace je i značný zásah do práv osob, proti kterým se trestní řízení vede. Podezřelý na rozdíl od obviňného totiž nemá právo po skončení přípravného řízení seznámit se s jeho výsledky a učinit návrhy na jeho doplnění. To činí problém zejména u skutkově složitějších věcí, které nejsou zcela zřejmé.

Rozšířené přípravné řízení je pojem teoretický, který zákon nepoužívá a který označuje předsoudní řízení o trestných činech, k jejichž projednávání je v prvním stupni příslušný krajský soud. Jsou to trestné činy větší typové závažnosti. Toto řízení se vyznačuje rozšířeným vyšetřováním, které je možno provádět déle (6 měsíců) a v jeho průběhu je možno vyslýchat svědky bez omezení stanovených pro ostatní formy přípravného řízení.

²⁸ TUZAR, Vladislav. Jak krátké je zkrácené přípravné řízení?. *Trestní právo*. 2011, roč. 16, č. 4, s. 13

6. Některé instituty přípravného řízení a jejich vliv na účinnost trestního řízení

6.1 Vazba

Vazba je zajišťovacím institutem trestního řízení, který nejzávažněji zasahuje do práv obviněného, zejména do jeho osobní svobody. Vzhledem k této skutečnosti je vazba podrobně legislativně upravena. Na ústavní úrovni se jedná o čl. 8 odst. 5 TŘ, který stanoví výjimku z ochrany osobní svobody a uložení vazby tak umožňuje. Na zákonné úrovni je pak upravena trestní řádem, který v oddíle sedmém hlavy čtvrté stanoví procesní pravidla uložení vazby, a dále zákonem č.293/1993 Sb., o výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů, který stanoví podmínky, za kterých je vazba obviněným vykonávána.

Zajišťovací povaha vazby spočívá v tom, že má zajistit obviněného pro účely trestního řízení. Tedy zajistit jeho účast na trestním řízení v případě, kdy je důvodná obava, že se obviněný bude chtít trestnímu řízení vyhýbat. Útěková vazba tedy v určitých případech významně napomáhá dosažení účelu trestního řízení tím, že urychluje průběh trestního řízení a současně obviněnému poskytuje větší možnost uplatnění svého práva na obhajobu.

Dále vazba slouží k tomu, aby zabránila obviněnému, aby působil na dosud nevyšlechnuté svědky nebo spoluobviněné anebo jinak mařil objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání (§ 67 b) TŘ). K jejímu ustanovení musí soudce mít důvodnou, že by obviněný tak činil, pokud by zůstal na svobodě. Koluzní vazba tedy slouží k ochraně důkazních prostředků před úmyslným zničením a důkazů tím, že ochrání osoby, které by svou výpovědí mohly obviněného pomoci usvědčit, před jeho nátlakem nutícím je ke změně ve výpovědi. Tento procesní úkon napomáhá zjištění skutečného stavu věci, a tím i dosažení účelu trestního řízení.

Vazba může mít i významný preventivní účel spočívající v tom, že zabraňuje obviněnému, aby trestnou činností opakoval, trestný čin dokonal, nebo vykonal ten trestný čin, který připravoval (§ 67 c) TŘ). Předstižná vazba v určitých případech ovlivňuje zejména vykonávací úsek trestního řízení, avšak její vliv na dosažení účelu trestního řízení, ve kterém je uložena, je menší, než u zbývajících vazebních důvodů.

Teorie tvrdí, že vazba nemá sankční ani výchovnou povahu.²⁹ Vzhledem k vazebním podmínkám, které jsou často českému vězeňství vytýkány např. neziskovými organizacemi³⁰, se však autorka domnívá, že pobyt ve vazbě je svými podmínkami shodný s výkonem trestu odnětí svobody a fakticky tedy je jakýmsi trestem.

Vazba je vždy ukládána pouze obviněnému nebo obžalovanému, kterému nebyla pravomocným rozsudkem vyslovena vina a tudíž je osobě, která je vazebně stíhána, zaručena presumpce neviny. Vazební stíhání tedy nemůže být soudem při rozhodování o vině a trestu posuzováno k tíži o vině a trestu. Naopak v případě uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody se doba strávená ve vazbě započítává do doby trestu.

V souvislosti s vazbou nutno ještě zmínit, že je to procesní úkon, který je nutno vždy užívat v souladu se zásadou ultima ratio. Tedy pokud je zde jakákoliv možnost, jak dosáhnout účelu trestního řízení jiným procesním úkonem, má být nejprve využita tato možnost a teprve poté, když už není jiného zbytí, tak přikročit k uložení vazby a zbavit tak obviněného osobní svobody. Soudce při rozhodování ve vazebním zasedání tedy musí vždy postupovat v souladu se zásadou zdrženlivosti a přiměřenosti. Musí se vždy snažit volit postup, kterým bude šetřit práva obviněného a pokud bude mít jakoukoliv pochybnost, že vazební důvody nejsou dostatečně splněny vazbu neuložit. V přípravném řízení musí také v souladu s těmito zásadami rovněž postupovat státní zástupce, na jehož návrh soudce o uložení vazby v přípravném řízení rozhoduje. Fakultativní povaha a ultima ratio vazby je zřejmá i ze skutečnosti, že vazbu jako jediný zajišťovací prostředek je možno v odůvodněných případech útěkové a předstížné vazby nahradit vazbu zárukou, dohledem, předběžným opatřením či peněžitou zárukou. Tedy i v případech, kdy je vazební důvod dán, avšak k naplnění účelu trestního řízení postačí, když je nahrazena jiným procesním opatřením, které méně zasahuje do práv obviněného, přistoupí soud k uložení tohoto procesního opatření.

²⁹ Např. ŠÁMAL, P., MUSIL, J., KUČKA, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 4. přeprac. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 452. ISBN 978-80-7400-496-4.

³⁰ Např. Český helsinský výbor, který pravidelně monitoruje stav českého vězeňství včetně vazebních věznic, naposledy kritizoval materiální a hygienické podmínky, nemožnost smysluplného trávení volného času a porušování soukromí při poskytování lékařské péče ve své Zprávě Českého helsinského výboru z monitorovacích návštěv vazebních věznic (dostupná např. z http://old.helcom.cz/dokumenty/zprava_vv.pdf). Závěry, ke kterým Český helsinský výbor po návštěvě Vazební věznice Praha – Pankrác, Vazební věznice Praha - Ruzyně, Vazební věznice Litoměřice, Vazební věznice Ostrava, Věznice Plzeň a Vazební věznice a ústavu pro výkon zabezpečovací detence Brno došel vykonaných v říjnu a listopadu 2012, následně zopakoval ve své pravidelné zprávě o stavu lidských práv (např. zde http://helcom.cz/w/wp-content/uploads/2013/09/ZLP_2012.pdf).

6.2 Odklony

Odklony lze definovat jako „rozhodnutí systému trestní spravedlnosti o ukončení trestního stíhání bez formálního vyslovení viny a uložení trestu.“³¹ Jak vyplývá již ze samotného názvu těchto procesních institutů, umožňují orgánům činným v trestním řízení odklonit se v určitých případech od standardně prováděného trestního řízení a projednat a rozhodnout věc rychleji a efektivněji bez zbytečné zátěže pro všechny zúčastněné. Kromě zefektivnění a zrychlení trestního řízení se odklony snaží rovněž posílit práva poškozeného v trestním řízení a lze je označit za projev tzv. restorativní justice. Slouží rovněž k urovnání vztahů mezi obviněným a poškozeným, které byly trestným činem narušeny. Mezi tzv. odklony patří podmíněné zastavení trestního stíhání (§ 307 a § 308 TŘ), narovnání (§ 309 a následující TŘ) a dohoda o vině a trestu § 314 o – 314 s TŘ). Některá odborná literatura řadí mezi odklony i trestní příkaz.³² Ten však nevychází z principů restorativní justice.

Předpokladem pro uplatnění odklonů je trestný čin menší závažnosti, který je zároveň skutkově jednoduchý. V případě podmíněného zastavení trestního stíhání však došlo v souvislosti s přijetím nového trestního zákoníku o rozšíření na všechny nedbalostní trestné činy. Nově se totiž tento odklon může použít ve všech trestních řízeních o přečinech. Z toho můžeme dovodit, že v případě závažných kulpózních trestných činů formálně ztratilo podmíněné zastavení trestního stíhání svoji pozici institutu určeného ke stíhání bagatelní s masové kriminality. Ve skutečnosti však bude tento nedostatek první úpravy korigován rozhodnutími soudů, jak se tomu dělo, již před přijetím této úpravy (např. rozhodnutí č. 31/1994 Sb. rozh. Tr.).

Významnou podmínkou použití všech odklonů je udělení souhlasu obviněným. V českém trestním právu nemohou být odklony použity proti vůli obviněného, jako je tomu např. za určitých okolností v Polsku³³. V takové situaci by odklony již nevedly k urovnání vztahů s poškozeným a byly by pouze omezeny na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení. Současně souhlas obviněného vyjadřuje, že se dobrovolně „*podvoluje omezením či povinností vyplývajícím z roz-*

³¹ Palovský, Tomáš. Odklony v trestním řízení ve středoevropské srovnávací perspektivě (Polsko, Slovensko, Česká republika, Rakousko). *Státní zastupitelství*. 2011. roč. 9, č. 4, s.17

³² Např. ŠÁMAL, P., MUSIL, J., KUČTA, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 4. pře-prac. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 730. ISBN 978-80-7400-496-4.

³³ Palovský, Tomáš. Odklony v trestním řízení ve středoevropské srovnávací perspektivě (Polsko, Slovensko, Česká republika, Rakousko). s. 19 a 20

hodnutí o odklonu a vzdává se práva na řádný průběh procesu před nezávislým a nestranným soudem.“³⁴ Protože však aplikací odklonů není vyslovena vina odsuzujícím rozsudkem soudu, je obviněný stále považován za nevinného.

Odklony kromě výše uvedeného zrychlení a zefektivnění trestního řízení vedly také k odlehčení soudům, tím že o jejich použití je zpravidla rozhodnuto již v přípravném řízení. Trestní řízení je nejvíce urychleno tím, že se nedostane do stadia řízení před soudem konkrétně do stadia hlavního líčení, při kterém se naplno projeví princip kontradiktornosti řízení, všechny zásady trestního řízení a také osoba, proti které se trestní řízení vede, je poskytnut nejširší okruh práv. To vše je samozřejmě časově náročné. Odklony však trestní řízení od hlavního líčení odkloní a tudíž dochází k významné úspoře času a zároveň je soud ušetřen od značného nápadu věci.

Aplikace odklonů je současně spojena s uplatněním některých prvků sankčního charakteru. Tyto sankční prvky mají povahu podmínek uplatnění odklonů nebo povahu opatření nastupujících po rozhodnutí o odklonech. Sankční prvky s povahou opatření nastupujících po rozhodnutí o odklonech jsou svou podstatou nepodobné trestům. Rovněž jsou reakcí na trestněprávní odpovědnost za trestný čin, která je však v případě odklonů založena souhlasem obviněného s jejich použitím. Není tudíž potřeba, aby byla k uložení sankčního opatření vyslovena vina obviněného. Objevují se doktrinální názory, že by však měla být sankční povaha odklonů posílena možností uložit společně s odklonem některý z alternativních trestů³⁵. Tato možnost se nyní vyskytuje u řízení ve věcech mladistvých. Tím by bylo trestní řízení ještě zrychleno a soudům by bylo ještě více ulehčeno i v případě obecného trestního řízení. Autorka s tímto rozšiřováním rozhodování o trestu do stadia přípravného řízení a do rukou státního zástupce nesouhlasí, neboť se domnívá, že o trestu a to i alternativním by měl rozhodovat nestranný a nezávislý soud. Současně autorka považuje fakt, že by takto byl ukládán obviněnému, kterému nebyla vyslovena vina a na kterého se stále vztahuje presumpce nevinoty, za odporující smyslu trestního řízení. Autorka práce se také domnívá, že by možnost uložení trestu při uplatnění odklonu v přípravném řízení již skutečně vedla k faktickým zásahům do ústavního principu presumpce nevinoty obviněného.

Odklony jsou typickým případem institutu přijatého v důsledku stále neutuchající snahy zrychlit trestní řízení i za cenu zásahů do ostatních zásad trestního řízení.

³⁴ Ščerba, Filip. Odklon jako sankční opatření. *Trestněprávní revue*. 2009, roč. 8, č. 2 s. 34

³⁵ Ščerba, Filip. Odklon jako sankční opatření. s. 35

K naplnění účelu trestního řízení přispívají zejména svou výchovnou povahou a preventivním působením ve vztahu ke konkrétnímu jednotlivci.

7. Závěr

Základní zásady trestního řízení mají nepopiratelný vliv na dosažení účelu trestního řízení, jehož dosažení usnadňují prostřednictvím např. zásady materiální pravdy, která je vlastně cílem celého trestního řízení, nebo naopak znesnadňují na úkor práv osoby, proti které se trestní řízení vede, avšak spravedlivý proces v právním státě by bez takových zásad nemohl existovat. Základní zásady trestního řízení prostupují celým řízením a jsou základem, na kterém je trestní řízení vystavěno, proto by s nimi mělo být poměřováno užití každého úkonu včetně procesního úkonu vazby a užití odklonů. Samozřejmě tento požadavek je zřetelnější ve skutkově nebo aplikačně složitějších případech.

Na závěr pár obecných úvah *de lege ferenda*. Nejvýznamnějším legislativním počinem podle názoru autorky by měla být okamžitá rekonstrukce trestního procesu. Současný procesní předpis z roku 1961 byl již více než 60 krát novelizován a byla tak narušena jeho systematičnost a celková jednota. Současně je uplatňován spolu s novým kodexem hmotného práva, kterému plně neodpovídá. Tato rekonstrukce by v úvodních ustanoveních samozřejmě měla obsahovat katalog základních zásad jako je tomu dosud. Otázka, zda nově již nebude legislativně formulován účel trestního řádu, který odpovídá účelu trestního řízení, a bude nahrazen vymezením předmětu úpravy³⁶, není podle autorky podstatné. Účel trestního řízení a tudíž i předpisu, který jej upravuje, je dostatečně dovozován doktrínou i judikaturou.

Nová úprava by se podle názoru autorky již neměla tolik zaměřovat na zrychlení a zefektivnění trestního řízení. Řízení před soudem při plném zachování práv osoby, proti které se vede, více zrychlit a zkrátit nepůjde a přípravné řízení již má dostatek institutů, které mají v odůvodněných případech bagatelní a flagrantní trestné činnosti zrychlit řízení a současně ulehčit soudům. Nutno však uvést tyto instituty do praxe a více jich využívat. Jedinou významnou změnou ve smyslu zrychlení přípravného řízení by však měla být změna počátku lhůty pro skončení zkráceného přípravného řízení a to zpět na stav před poslední novelou přijatou v souvislosti s novým zákonem o policii.

³⁶ MINISTERSTVO SPRÁVEDLNOSTI ČR. Věcný záměr zákona o trestním řízení soudním (trestní řád) [online]. 2007 [cit. 2014-01-08] Dostupné z: <http://portal.justice.cz/Justice2/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=4980&d=281460> str. 13

8. Seznam zkratk

a kol. – a kolektiv

apod. – a podobně

č. – číslo

čl. – článek

LPS – Listina základních práv a svobod, vyhlášená předsednictvem České národní rady dne 16. prosince 1992 jako součást ústavního pořádku České republiky (č.2/1993 Sb.), ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.

např. – například

odst. – odstavec

písm. – písmeno

Pl. – Plénum

Sb. – Sběrka

sp. zn. – spisová značka

TŘ – zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů

vyd. – vydání

9. Seznam použité literatury a pramenů

9.1 Knihy

- CÍSAŘOVÁ, D., FENYK, J., GŘIVNA, T a kol. *Trestní právo procesní*. 4. aktualiz. vyd. Praha: Linde, 2006, 871 s. ISBN 80-720-1594-X.
- HENDRYCH, D. a kol. *Právníký slovník*. 3. podstatně rozš. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, 1459 s. ISBN 978-80-059-1.
- JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Leges, 2011, 816 s. ISBN 978-808-7212-929.
- KLÍMA, K. a kol. *Evropské právo*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, 579 s. ISBN 978-807-3803-353.
- MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo procesní*. 3.vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, 1166 s. ISBN 978-80-7179-572-8
- FENYK, J., HÁJEK, R., STRÍŽ, I., POLÁK, P. *Trestní zákoník a trestní řád: průvodce trestněprávními předpisy a judikaturou*. 2. díl – *Trestní řád*. Praha: Linde, 2010, 1184 s. ISBN 978-807-2018-031.
- ŠÁMAL, P., a kol. *Trestní řád: komentář*. I. sv. §1 – 156. 7., dopl. a přeprac. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 1898 s. ISBN 978-80-7400-465-0.
- ŠÁMAL, P. *Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému*. Vyd. 1. Praha: CODEX Bohemia, 1999, 403 s. ISBN 80-859-6389-2.
- ŠÁMAL, P., RŮŽIČKA, M., VONDRUŠKA, F., NOVOTNÁ, J. a NOVOTNÝ, F. *Přípravné řízení trestní*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2003, 1443 s. ISBN 80-7179-741-3
- ŠÁMAL, P., MUSIL, J., KUČHTA, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 4. přeprac. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 1009 s. ISBN 978-80-7400-496-4.
- VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 2. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, 694 s. ISBN 978-80-7380-257-8.

9.2 Články a příspěvky

- COUFAL, Petr. Nad dalším zrychlením a zefektivněním trestního řízení. *Státní zastupitelství*. 2009, roč. 7, č. 10, s. 21 – 24
- JELÍNEK, Jiří. Nad novým českým zákonem o trestní odpovědnosti právnických osob. In: *Aktualne otázky trestného zákonodarstva: pocta prof. JUDr. Milanovi ČÍČOVI, DrSc. et. mult. Dr. h. c. k 80. narozeninám: Zborník príspevkov z celoštátnej konferencie s mezinárodnou účasťou konanej dňa 19. januára 2012*. Bratislava: Eurokódex, 2012, s. 75 - 102.
- JELÍNEK, Jiří. Zásada rychlosti trestního řízení. *Kriminalistika*. 2003, roč. 36, č. 1, s. 18-30.
- Palovský, Tomáš. Odklony v trestním řízení ve středoevropské srovnávací perspektivě (Polsko, Slovensko, Česká republika, Rakousko). *Státní zastupitelství*. 2011. roč. 9, č. 4, s. 16 - 28
- ŠELIH, Alenka. Kriminální politika mezi lidskými právy a účinným potlačováním kriminality. *Trestněprávní revue*. 2009, roč. 8, č. 11, s. 342 – 344
- Ščerba, Filip. Odklon jako sankční opatření. *Trestněprávní revue*. 2009, roč. 8, č. 2 s. 33 - 36
- ŠRAMEL, Bystrík. Obžalovacia zásada: minulosť, súčasnosť a budúcnosť. *Trestní právo*. 2013, roč. 18, č. 1, s. 19-29.
- TUZAR, Vladislav. Jak krátké je zkrácené přípravné řízení?. *Trestní právo*. 2011, roč. 16, č. 4, s. 13 – 14
- VESECKÁ, Renata, CHROMÝ, Jakub. Realizace zásady veřejnosti v trestním řízení. *Státní zastupitelství*. 2009. roč. 7, č. 1, s. 16 - 24
- ZÁHORA, Jozef. Limity zásahov do základných práv a slobôd pri odhaľovaní a vyšetrovaní terorizmu. *Trestněprávní revue*. 2011, roč. 10, č. 7, s. 195 - 203

9.3 Elektronické zdroje

- MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI ČR. Věcný záměr zákona o trestním řízení soudním (trestní řád) [online]. 2007 [cit. 2014-01-08] Dostupné z: <http://portal.justice.cz/Justice2/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=4980&d=281460>

- ČESKÝ HELSINSKÝ VÝBOR. Zpráva Českého helsinského výboru z monitorovacích návštěv vazebních věznic [online]. 2012 [cit. 2014-01-08] Dostupné z: http://old.helcom.cz/dokumenty/zprava_vv.pdf
- ČESKÝ HELSINSKÝ VÝBOR. Zpráva o stavu lidských práv v ČR v roce 2012 [online]. 2012 [cit. 2014-01-08] Dostupné z: http://helcom.cz/w/wp-content/uploads/2013/09/ZLP_2012.pdf

10. Anotace v anglickém jazyce

Efficiency of criminal procedure and adjustment of pre-trial proceedings

The purpose of my thesis is to analyse relationship between basic principles of criminal procedure and the purpose of criminal procedure. The reason for my analysis is fact that basic principles are ground of criminal proceedings. They influence all institutes of criminal procedure law and the way how they are applied.

The thesis is composed of five chapters. Chapter One is introductory and defines basic terminology used in the thesis: criminal procedure, purpose of criminal proceedings, pre – trial proceedings and other section of criminal proceedings. The chapter is subdivided into four parts. Part One describes term of criminal procedure and it's purpose and explains relationship between criminal proceedings and human rights. Part Two deals with history of criminal procedure codes in the Czech lands. Part Three deals with relevant Czech legislation connected with criminal proceedings and Part Four explains term of sections of criminal procedure and briefly describes individual sections.

Chapter Two focuses on basic principles of criminal proceedings. The Chapter consists of sixteen parts. Part One focuses on term and importance of basic principles of criminal proceedings. The rest of the Chapter concerns individual principle of criminal proceedings.

Chapter Three is subdivided into four parts and provides an outline of term, purpose, sections and forms of pre – trial proceedings. Parts about term, purpose and section are only brief introduction. The last part attempts to describe influence of summary pre-trial proceedings on fulfilment of purpose of criminal proceedings.

Chapter Four concentrates on some institutes of pre – trial proceedings. Part One and Part Two shortly describe some problems of detention and special forms of criminal proceedings.

Conclusions are drawn in Chapter Five. This Chapter also recommends changes to be made in legislation. The main aim of the thesis is to prove fact that basic principles of criminal proceedings influence whole criminal proceedings.

11. Anotace v českém jazyce

Účelem mojí práce bylo provést rozbor vztahu mezi základními zásadami trestního řízení a účelem trestního řízení. Důvodem tohoto rozboru je skutečnost, že základní zásady jsou základem trestního řízení, ovlivňují veškeré instituty trestního práva procesního a způsob, jakým jsou aplikovány.

Práce sestává z pěti kapitol. První kapitola je úvodní kapitolou a definuje základní terminologii užívanou v práci: trestní řízení, účel trestního řízení, přípravné řízení a další stadia trestního řízení. Tato kapitola se dále člení na 4 části. První část popisuje pojem trestního řízení a jeho účel a dále vysvětluje vztah mezi trestním řízením a lidskými právy. Druhá část se zabývá historií trestních procesních kodexů v českých zemích. Třetí část se zabývá legislativou vztahující se na trestní řízení a čtvrtá část vysvětluje pojem stadia trestního řízení a krátce popisuje jednotlivá stadia.

Druhá kapitola se zaměřuje na základní zásady trestního řízení. Kapitola sestává z šestnácti částí. První část se zaměřuje na pojem a význam základních zásad trestního řízení. Zbylé části této kapitoly se věnují jednotlivým zásadám trestního řízení.

Třetí kapitola se dělí na čtyři části a nastiňuje pojem, účel, stadia a formy přípravného řízení. Části týkající se pojmu, účelu a stadií jsou pouze krátkým úvodem. Poslední část se snaží popsat vliv zkráceného přípravného řízení na splnění účelu trestního řízení.

Čtvrtá kapitola se zaměřuje na některé instituty přípravného řízení. Část první i část druhá krátce popisují některé problémy vazby a forem přípravného řízení.

Závěry jsou nastíněny v páté kapitole. Tato kapitola také obsahuje doporučení týkající se změn v legislativě. Hlavním cílem této práce je prokázat skutečnost, že základní principy trestního řízení ovlivňují celé trestní řízení.

12. Klíčová slova

Trestní řízení – criminal proceedings

Základní zásady trestního řízení – basic principles of criminal proceedings

Přípravné řízení – pre-trial proceedings